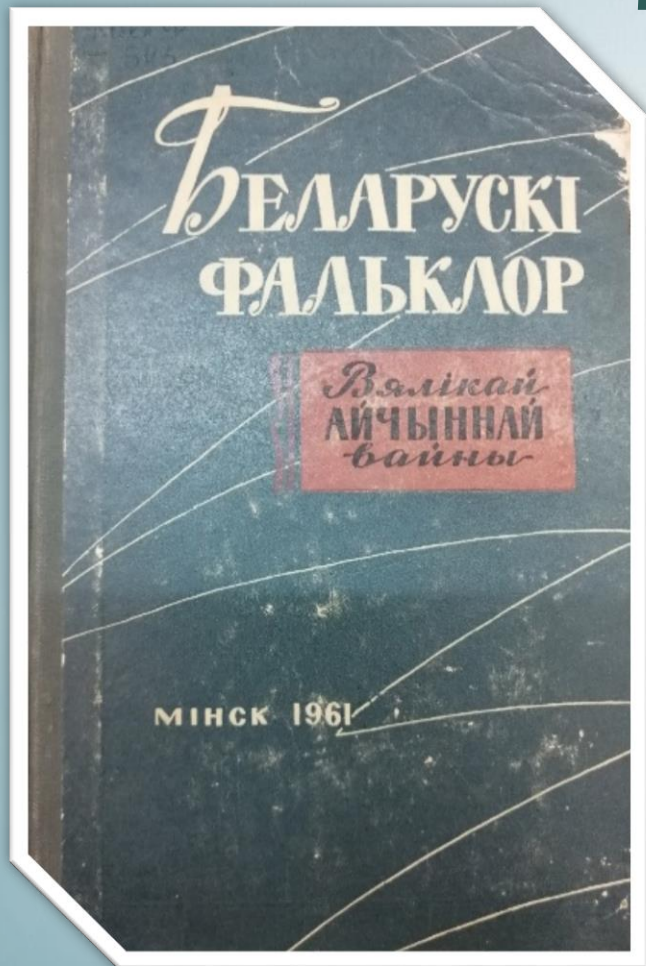

Фальклор Вялікай Айчыннай вайны

Вашай увазе прапануецца
віртуальная кніжная выстава:

**“Фальклор Вялікай Айчыннай вайны”,
прымеркаваная да святкавання Дня
Вялікай Перамогі.**

На выставе прадстаўлены выданні беларускага і рускага фальклору ваенных гадоў, а таксама даследванні беларускіх і рускіх вучоных, прысвечаныя гэтай тэме.

*Выстава прысвечана памяці выбітнага беларускага
фалькларыста, салдата Вялікай Айчыннай вайны,
доктара філалагічных навук, прафесара,
заслужанага дзеяча навукі Беларусі,
лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі
Анатоля Сямёнавіча Фядосіка.*

МІХАЛОТКА
БЕЛАРУСЬКАЯ
НАРОДНАЯ ПЕСНЯ

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

Фальклор
Вялікай
Айчыннай
вайны

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

БЕЛАРУСЬКАЯ
ПРЫКАЗКА
ПРЫКАЗКА
ПРЫКАЗКА

ВЯЛІКАЯ
АРМІЙНАЯ
ВАЙНА

Голас
Голас
Голас

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

С.МІХАЛОТКА
А.А.ВІСНЯЦКАЯ
С.МІХАЛОТКА
А.А.ВІСНЯЦКАЯ

ПЕСНИ
БЕЛАРУССКОГО
ПОМЕСЬЯ

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

РУССКАЯ
ФАЛЬКЛОР

РУССКАЯ
ФАЛЬКЛОР
ВЯЛІКАЙ
АЙЧЫННАЙ
ВОЙНЫ

РУССКАЯ
ФАЛЬКЛОР

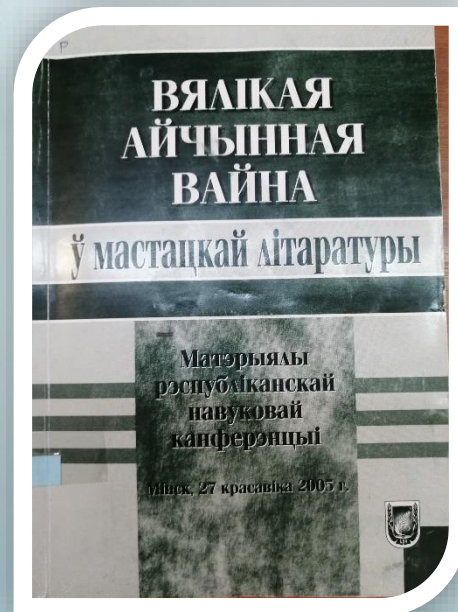
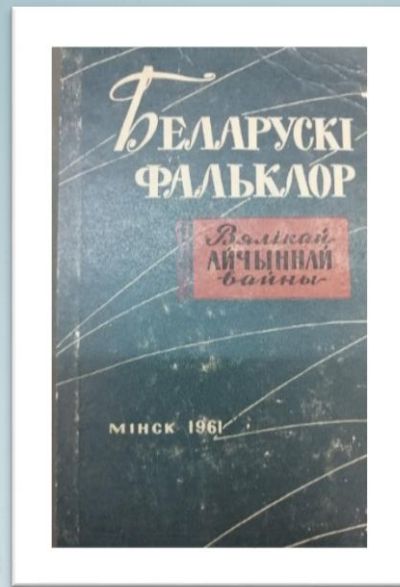
БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

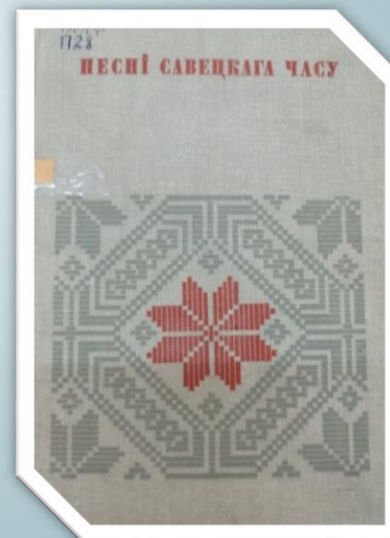
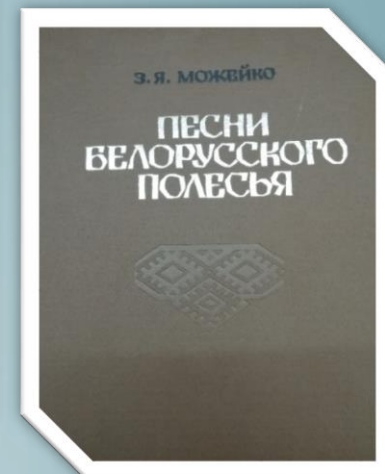
БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

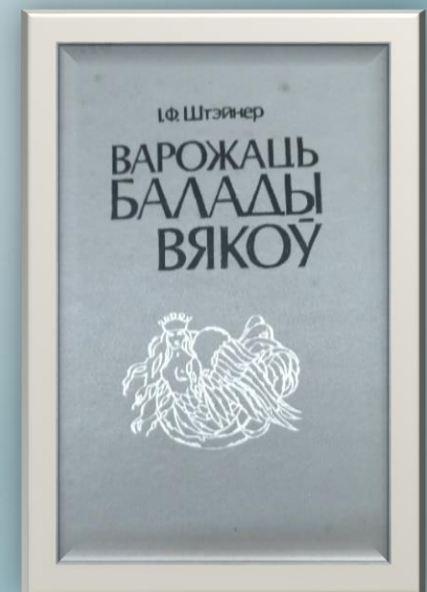
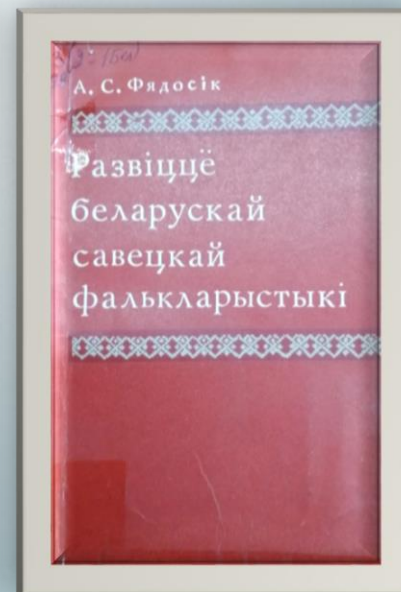
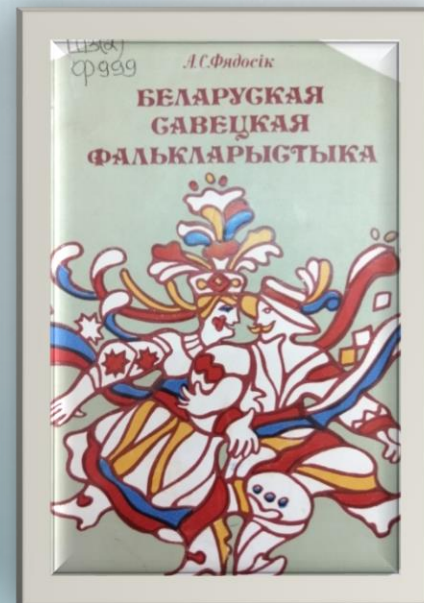
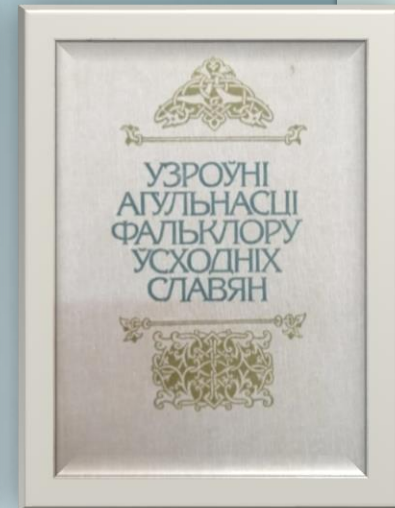
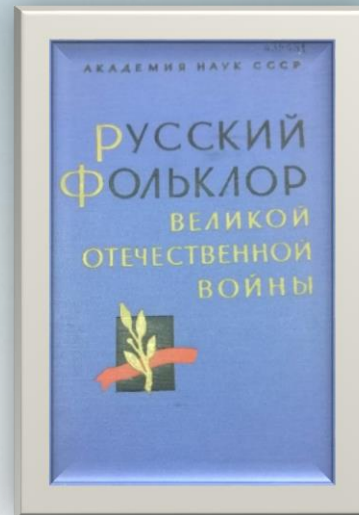
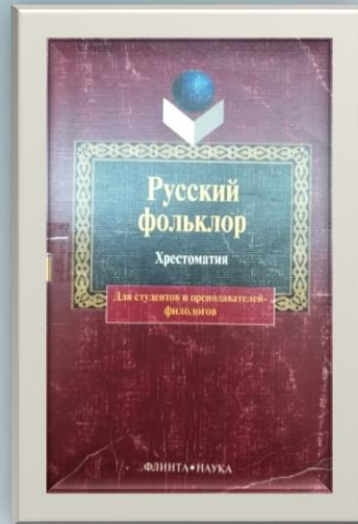
БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

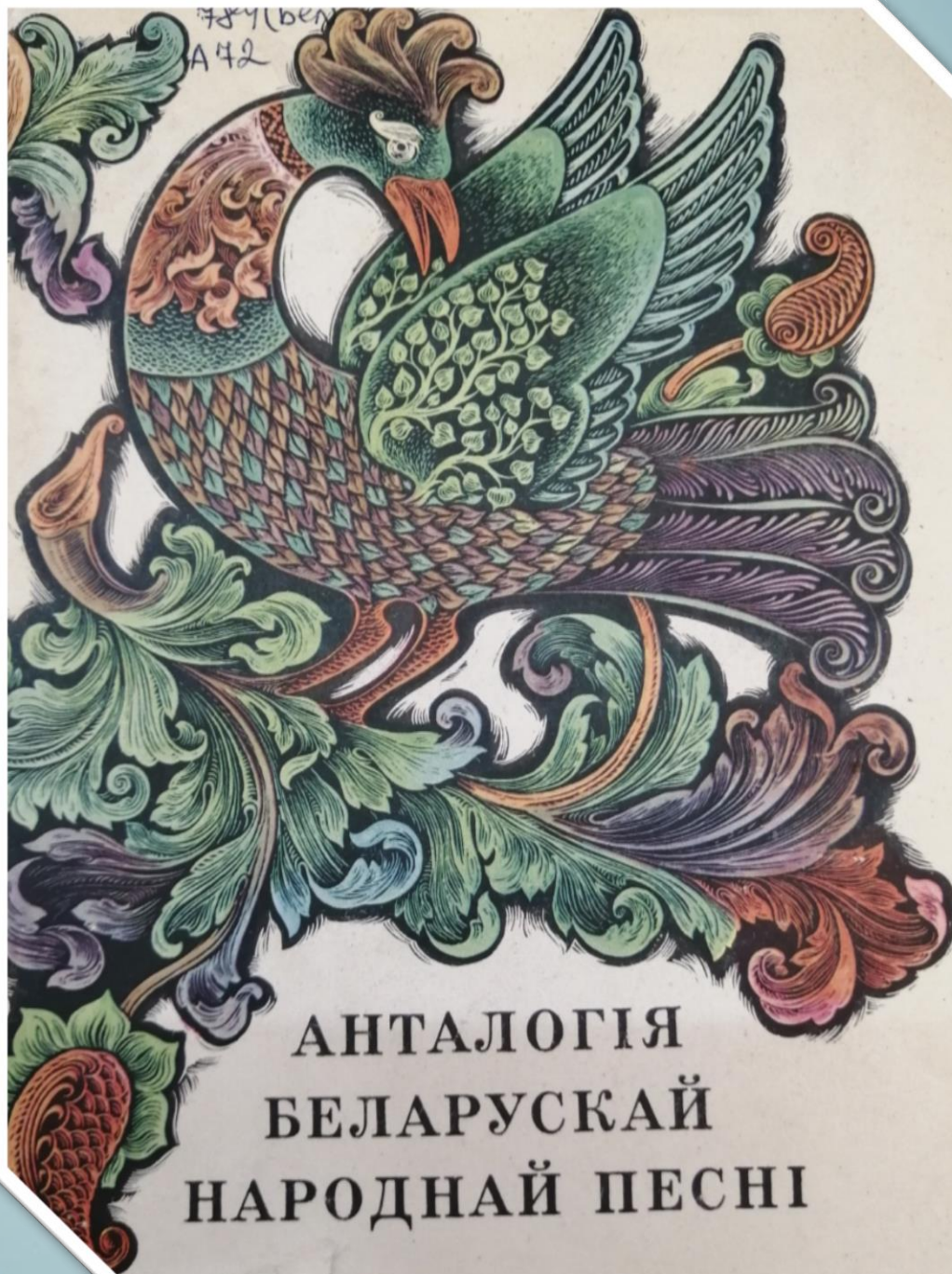
БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

БЕЛАРУСЬКАЯ
ФАЛЬКЛОР

АНТАЛОГІЯ
БЕЛАРУСКАЙ
НАРОДНАЙ ПЕСНІ

III. ПЕСНІ ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСІ
(1920—1939) № 382—390

382. Нёман	492
383. Сёння Купала, а заўтра Ян	494
384. Вяслая старонка	495
385. Матка ў службу выпраўляе	496
386. Стары год пражыўшы	498
387. Ой, там ў полі, полі	499
388. Люд наш беларускі	500
389. Зоркі светлыя гараць	501
390. Падзяка	502

IV. ПЕСНІ ВЯЛІКАЯ АПЧЫННАЯ
ВАЙНЫ
№ 391—401

391. Пінская партызанская	503
392. Песня пра Заслонава	505
393. Балада аб партызанцы Галіне	507
394. Савецкі народ у няволі не будзе	508
395. Не забудзе Беларусь	510
396. І сонца закацілася за цёмныя лясы	511
397. Над абрываў вецер вые	512
398. Ой, жураўка, жураўка	514
399. Пра партызан	515
400. Рыбак	516
401. Нам прыслала Масква	517

V. ПЕСНІ ПАСЛЯВАЕННАГА
ПЕРЫЯДУ
№ 402—430

402. Із далёкіх із краёў	518
403. Лясная песня	520
404. Нёман	521
405. Частушкі аб перамозе	522
406. Любы зоры залацістыя	523
407. Наше сяло	524
408. Кадаснае поле	525

395. НЕ ЗАБУДЗЕ БЕЛАРУСЬ

Музыкальная партытура для песні «Не забудзе Беларусь». Тэмпа і метр: 104, 2/4. Тэк песні: Не за-бу-дзе Бе-ла-русь тых да-рог пра-кла-ных, дзе ха-дзі-лі па ля-сах хлоп-цы-пар-ты-за-ны.

Не забудзе Беларусь
Тых дарог пракланых,
Дзе хадзілі па лясах
Хлопцы-партызаны.
Э-эх! Во-ха-ха!
Хлопцы-партызаны.

Партызаны у баях
Спуску не давалі,
Каб фашысты край лясны
Доўга памяталі.
Э-эх! Во-ха-ха!
Доўга памяталі.

396. І СОНЦА ЗАКАЦІЛАСЬ ЗА ЦЁМНЫЯ ЛЯСЫ

Музыкальная партытура для песні «І сонца закацілася за цёмныя лясы». Тэмпа і метр: 120, 2/4. Тэк песні: І сон-ца за-ка-ці-ла-ся за цём-ныя ля-сы, а па-туш-кі пры-за-ці-хі-лі, не чу-ты гал-асы.

І сонца закацілася
За цёмныя лясы,
Усе птушкі прызаціхлі,
Не чуць галасы.

Усе птушкі прызаціхлі,
Не чуць галасы;
Тры смелых партызаны
Аставілі лясы.

Прыехалі ў вёску,
Заходзяць ў крайні дом:
Там старая хазяйка
Сядзела за сталом.

— Любезная хазяйка,
Пусці нас начаваць.
— Я рада вас прыняці,
Ды нечым частаваць.

Я ў печы не паліла
І хлеба не пякла,—

Сказала ім хазяйка
І плакаць пачала.

— Аб чым, мамаша,
плачаш,
Аб чым ты слёз леш?
Няўжо свайго сыночка
Між нас не пазнаеш?

Старушка ўстрашнулася.
Устала з-за стала,
Сыночка распазнала
І крэпка абняла.

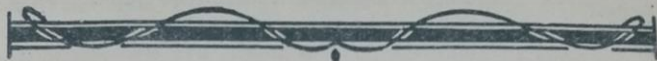
— Мой міленькі сыночак,
Дзе ж ты дагэтуль быў?
— Магуля дарагая,
Радзіму бараніў.

І сонца паказалась,
Пагнуў вецер туман,—
З магуляй расставалася
Сыночак-партызан.

БЕЛАРУСКІ
ФАЛЬКЛОР

*Вялікай
лічыннай
вайны*

МІНСК 1961

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

Вялікая Айчынная вайна Савецкага Саюза супраць фашысцкай Германіі і яе сатэлітаў з'явілася суровым выпрабаваннем для савецкага народа.

Фашысты разлічвалі захапіць Маскву праз тры тыдні, пакончыць з Савецкім Саюзам калі не на працягу шасці тыдняў, то, ва ўсякім разе, задоўга да наступлення зімы.

21 чэрвеня 1941 года, якраз за дзень да нападу на Савецкі Саюз, Гітлер пісаў Мусаліні: «Што датычыцца вайны на Усходзе, дучэ, то безумоўна яна будзе цяжкай, аднак я ні на хвіліну не сумняваюся ў вялікім поспеху гэтай справы. Перш за ўсё я спадзяюся, што хутка гэта дасць нам магчымасць атрымаць на Украіне агульную базу забеспячэння прадуктамі, якая ў стане будзе забяспечваць нас такой дадатковай колькасцю харчавання, якое нам можа спатрэбіцца ў будучым»¹.

Фашысцкія захопнікі ставілі сваёй мэтай знішчыць усе славянскія народы, пазбавіць іх дзяржаўнай незалежнасці, нацыянальнай культуры і мовы, ператварыць іх у сваіх рабоў і, нарэшце, зусім знішчыць. Крывавы Гітлер цынічна заяўляў: «Адна з асноўных задач германскага дзяржаўнага кіраўніцтва на ўсе часы будзе заключацца ў прадухіленні развіцця славянскіх рас»².

З пратаколаў сакрэтных пасяджэнняў, загадаў і іншых гітлераўскіх дакументаў відаць, што ўжо 16 ліпеня 1941 года, калі фашысцкія дывізіі рваліся да Ленінграда і Кіева, у галоўнай стаўцы вермахта адбылася сакрэтная

¹ Цыт. па кн.: Ч. О. Диксон и О. Гейльбрунн. Коммунистические партизанские действия. Издательство иностранной литературы, М., 1957, стар. 222.

² Нюрнбергский процесс, т. III, Государственное издательство юридической литературы, М., 1958, стар. 338.

ЗМЕСТ

Ад рэдакцыі	3
І. В. Гутараў. Беларускі фальклор Вялікай Айчыннай вайны	5
Песні	53
Вершы	265
Частушкі	383
Казкі, паданні і вусныя сказы	433
Прыказкі і прымаўкі	459
Сатыра і гумар	473
Каментарыі	505
Пералік ілюстрацый.	617

— Дарагі мой!—адказаў Мюлер.—Хіба вы забыліся, колькі разоў праводзілася ўжо кампанія зімовай дапамогі? Усё цёплае забралі ў нас эсэсаўцы.

ХРАБРЫЙ ГАНС

Ф р и ц. Ну, Ганс, заўтра мы выступаем.
Г а н с. Куды?
Ф р и ц. Партизан ловить.
Г а н с. Тогда надо запасться мешком.
Ф р и ц. Ты что, партизан думаешь в мешок поймать?
Г а н с. Нет, гуся.

ГЕБЕЛЬС НЕ ГУБЛЯЕЦА

Г е н е р а л. Няма чым хваліцца. Рускія зноў захапілі многа нашых танкаў і гармат і разграмілі імі некалькі батальёнаў.

Г е б е л ь с. Вось і добра. Так і запішам: «Новыя перамогі нямецкай зброі».

ЗРАЗУМЕЎ ПРАВІЛЬНА

— Ты чуў? Гебельс нядаўна гаварыў па радыё, што хутка мы зноў заваяем Украіну, і яна зноў будзе нямецкай. Ты разумеш, Курт, што гэта значыць?

— Разумею! Гэта значыць, што мы хутка будзем выбіты з Беларусі, і яна зноў будзе савецкай.

ДАРЭМНА ПАХВАЛІЎ

(На ўроку нямецкай прапаганды)

— Пауль Шмэркз, як вы глядзіце на перспектывы вайны?

— Я так думаю, пан фельдфебель, што гэта вайна для германскага народа будзе шчаслівай.

— Малайчына! А чаму шчаслівай?

— Таму, што прывядзе да звяржэння фюрэра.

Карыкатюра

398
Б43

75
ПОБЕДА!
1945-2020

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР

МАТЭРЫЯЛЫ І ДАСЛЕДАВАННІ

Выпуск 1

2014

ЗМЕСТ

■ Замест прадмовы	5
■ Даследаванні	
<i>Іна Швед</i> Фалькларыстычныя даследаванні на пачатку XXI стагоддзя: традыцыі, навацыі, перспектывы	10
<i>Сяргей Санько</i> Баладны сюжэт «Удава, ле дачка і сыны-карабельнікі» і індаеўрапейскі «царскі наратыў»	20
<i>Уладзімір Лобач</i> Феномен вайны ў міфапаэтычнай карціне свету беларусаў	58
<i>Таццяна Валодзіна</i> <i>Сушчы/старошчы</i> : этнакультурны анамнез і тэрапія (беларуская традыцыя ў еўрапейскім кантэксце)	91
<i>Алена Боганева</i> Біблейскія вусныя народныя пераказы: разнавіднасці, тэматыка, механізмы фалькларызавання	116
<i>Алеся Брыцына</i> Да характарыстыкі сюжэтнага складу народнай прозы ўкраінска-беларускага памежжа: Зарычненскі і Ракітнаўскі раёны Ровенскай вобласці	126
<i>Юры Пацёпа</i> Рытмавая структура беларускай народнай песні: подступы да праблемы (на матэрыяле в. Дамэйкі Лідскага раёна)	137
■ Беларускі фальклор у замежных публікацыях	
<i>Фларэнціна Бадаланава</i> Слова Божае. З вуснаў у вусны (беларускія фальклорныя версіі Кнігі Быцця). Пераклад з англ. К. Старадубец	162
<i>Паўль Бартэльс</i> Плоднасць, роды і хрэсьбіны ў традыцыях і вераваннях беларускага вясковага насельніцтва. Пераклала з ням. І. Вырва	185
■ Беларускі фальклорна-этнолінгвістычны атлас	
<i>Мікола Антропаў, Таццяна Валодзіна</i> Беларускі фальклорна-этнолінгвістычны атлас: набыткі і перспектывы	194

Watkins 2004 – Watkins, Calvert. *The Third Donkey: Origin Legends and Some Hidden Indo-European Themes* / Calvert Watkins // *Indo-European Perspectives: Studies in Honour of Anna Morpurgo Davies* / J. H. W. Penney (ed.). – Oxford: New York: Oxford University Press, 2004. – P. 65–80.
West 1882 – Pahlavi Texts / Transl. by E. W. West. – Oxford: The Clarendon Press, 1882. – Part II.
The Dādistan-i-Dinik and the epistles of Mānūšihār. – 484 p.
Zienkiewicz 1851 – Zienkiewicz, R. *Piosnki gminne ludu Piskiego. Zbiornik i przekladal Romuald Zienkiewicz* 1851 – Kowno: Druk. M. Zymelowicza, 1851. – 424 s.
Zienkiewicz / R. Zienkiewicz. – Kowno: Druk. M. Zymelowicza, 1851. – 424 s.

SIARHEI SANKO

BALLAD PLOT OF «THE WIDOW, HER DAUGHTER AND SONS-SAILORS» AND INDO-EUROPEAN «ROYAL NARRATIVE»

Summary

We study a representative body of the Belarusian ballad texts with a plot of «The widow, her daughter and sons-sailors». Analysis of the areal distribution of key narratemes allowed us to determine the basic diachronic areas (associated with differences in the level of the language of folklore, not the dialect of a performer), which, in turn, has given a new way to raise the question of the genesis of ballads with this plot and probable routes of their migration from some initial region. A shift of attention from the theme of the accomplished or prevented incest to the theme of the multiple miraculous birth, the subsequent removal of infants and return them back gave a possibility to consider the ballad alongside the Hittite story of the children of the Queen of Neša and many ancient legends about the birth by an unmarried woman (a widow, a young girl) twins one of which (or both) is destined to become a legendary king-founder. In turn, the plot reconstructed on the basis of the Belarusian data has helped to clarify the meaning and origin of the Old-Prussian legend about Widewuto and Bruteno, founders of the legal and religious traditions of the Prussians.

We discuss a number of theoretical issues on the relationship of myth and folklore in a framework of a system-dynamic approach to the semiology of culture and the possibilities and limits of use of folklore data for comparative studies of myth and religion for the reconstruction of the repertoire of key mythological themes.

Паступіў у рэдакцыю 17.05.2013; siarhey.sanko@gmail.com

УДК 398.3

УЛАДЗІМІР ЛОБАЧ

ФЕНОМЕН ВАЙНЫ Ў МІФАПАЭТЫЧНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ*

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт

Вайна як надзвычай адметная і своеасаблівая форма грамадскага быцця сарожнічае ўсёй гісторыі чалавечтва. Пры выразнай антыноміі «мір – вайна» дзе апошняя ва ўніверсальных чалавечай культуры трактуецца выключна адна, нават беглы гістарычны экскурс дазваляе выявіць багата выключэнняў з гэтых правілаў. Знакамітае і, здавалася б, абсалютна слухнае выслоўе Цыцэлія «я аддаў бы перавагу самаму несправядліваму міру перад самай справядлівай вайной» з'яўляецца ў народнай культуры (бел.: «Лепей дома хлеб аўсяны, як на вайне пытляванне», рус.: «Худой мир лучше доброй брани») гучыць сваю актуальнасць, калі размова заходзіць пра «нацыянальна-вызваленчую» ці «айчынную» вайну, якая выдзецца супраць «агрэсара» і за вышэйшы ідэал чалавечага існавання – свабоду.

Абсалютна зразумелым з'яўляецца той факт, што ацэначная інтэрпрэтацыя вайны знаходзіцца ў сферы ідэалогіі, якая прадуцыруецца сацыяльнымі элітамі, але прызначана для спажывання ўсім грамадствам. Таму і статус вайны ў калектыўнай свядомасці можа змяняцца. Як адзначае А. Караяні, «для класіфікацыі ўзброеных канфліктаў сутнасна важным крытэрыем псіхалагічнай уключанасці народа ва ўзброенае супрацьстаянне, у адпаведнасці з якім адна і тая ж ваенная падзея ацэньваецца па-рознаму канфліктуючымі бакамі. Гэты крытэрыі можа штучна змяняцца, у выніку чаго ў свядомасці людзей ваенная падзея можа атрымліваць іншую ацэнку. Так, Першая сусветная вайна ўспрымалася ўдзельнікамі-расіянамі як Вялікая Айчынная, а ў выніку адпаведнай псіхалагічнай апрацоўкі насельніцтва, якая прывяла да таго, што «наша» вайна ператварылася ў «іхную» вайну, стала ўспрымацца як імперыялістычная, захопніцкая. Аналагічныя метамарфозы адбыліся ва ўспрыняцці і азначэнні вайны Чынгісхана з боку мангольскіх грамадзян, Вайны Цімура з боку ўзбекаў» [Караяні].

Падобныя метамарфозы мы знаходзім і ў беларускай гістарыяграфіі. У сваё час, калі прыярытэтным з'яўляўся тэзіс пра генетычнае і гісторыка-культурнае адзінства беларусаў, рускіх і ўкраінцаў, абумоўленае т. зв. старажытна-рускай народнасцю, вайна 1654–1667 гг. у падручніках па гісторыі трактавалася як «война с Речью Посполитой за воссоединение Украины и Белоруссии с Русским государством» [История 1954, 156]. Паказальна ў дадзеным выпадку тое, што не вытрымліваецца нават класічная формула азначэння канкрэтнай вайны (вайна кагосьці з кімсьці, дзе першая пазіцыя заўсёды маркіруе ініцыятара баявых дзеянняў, г. зн. агрэсара). Вайна тут выступае як прычына самой сябе, але пераследуе «высакародныя» з гледзішча тагачаснай ідэалогіі мэты. Атрыманне Беларуска дзяржаўнай незалежнасці і суверэнітэту здымае гэтую няпэўнасць у ацэнках вайны. Агрэсар, што распачаў несправядлівую вайну, і пацярпелы бок, што, натуральна, вёў вайну абарончую, а г.зн. справядлівую, называюцца абсалютна канкрэтна: «Вайна Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667, феадальная захопніцкая вайна рускага самадзяржаўя за землі Смаленічыны, Беларусі, Украіны, Літвы, Польшчы і польскі трон» [Ткачоў 1994, 189].

Пакідаючы ў баку прыватныя выпадкі і іх ідэалагічныя метамарфозы, звернем увагу на тое, што вайна не толькі ёсць адвечным спадарожнікам глабальнай гісторыі, але з'яўляецца і пастаянным аб'ектам інтэлектуальнага спасціжэння. Паказальны той факт, што гісторыя як самастойная галіна гуманітарных ведаў пачынае сваё станаўленне як гісторыя вайнаў. Геродот значную ўвагу надае грэка-персідскім вайнам, а Фулідзід становіцца вядомым дзякуючы сваёй

*Арткул падрыхтаваны ў межах выканання праекта БРФФД № Г13Р-005 «Арэальная структура старажытна-рускага лінгвакультурнага памежжа: мова і фальклор».

113(2=Бел)

Б43

БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ САВЕЦКАГА ЧАСУ

75
ПОБЕДА!
1945-2020

Ніхто з нас не мае права сказаць:
«Я ведаю вайну». Ніхто вайну не ведае.
Матчыма, ведае нейкую частку. Адзін больш,
другі менш. Вайну ў цэлым ведае народ, і
народ трэба распытваць пра яе.

К. Сіманаў⁵³

У сучаснай беларускай прозе значнае месца займае вуснае апавяданне. Збіранне і вывучэнне вусных апавяданняў дало магчымаць выявіць іх асноўныя жанраўтварочныя прызнакі.

Вуснае апавяданне — гэта расказ аб падзеях вялікага грамадска-палітычнага значэння, сведкам або ўдзельнікам якіх быў сам расказчык. У ім захоўваецца гістарычная праўдзівасць, дакументальная дакладнасць, матэрыял мае вялікую ідэйна-эстэтычную, выхаваўчую і пазнавальную каштоўнасць. Нездарма вучоныя называюць творы гэтага жанру «чалавечымі дакументамі»⁵⁴, сведчанямі аб жыцці людзей.

Вусныя апавяданні невялікія па аб'ёму і расказваюць аб фактах і з'явах, што захаваліся ў жывой памяці народа. Бытуючы яны ў народзе здаўна як асэнсаванне канкрэтных падзей яго гісторыі, аб чым сведчаць асобныя запісы, зробленыя да Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі⁵⁵.

Як правіла, апавяданні запісваліся і публікаваліся разам з іншымі праявічымі жанрамі фальклору. Сам факт увагі да іх пэўным чынам указвае на жыццяздольнасць гэтага віду народнай творчасці.

Упершыню да сістэматычнага вывучэння вуснага апавядання як крыніцы пазнання духоўнага свету і эстэтычных густаў народа звярнуліся савецкія вучоныя. Пачынаючы з 20-х гадоў вядзецца работа па збіранню і даследаванню гэтага жанру. Тэксты вусных

⁵³ «Літаратура і мастацтва», 1975, 7 сакавіка, с. 9.

⁵⁴ Jaromír Ieč. A lidsských dokumentech z Heveklavska. Praha, 1957.

⁵⁵ Гл.: Афанасьев А. Н. Народные русские сказки в 3-х т. М., 1957; Ончуков Н. Е. Северные сказки. Спб., 1908; Садовников Д. Н. Сказки и рассказы Самарского края. Спб., 1884; Серпуговы А. К. Сказки и рассказы белорусов-полешуков. Спб., 1911; Соколовы Борис и Юрий. Сказки и песни Белозерского края. М., 1915.

Кветкам патрабіна сонца, а людзям мір.
Мірна жыць — шчаслівым быць.
Хто сее мір, пажынае шчасце.
Хто стварае працу, той мір мацуе.
Дзе службай даражыць, там ворагі дрэмляць.
Дзе дужбай аграсама ні вылазць, а гібелі не мінаваць.
Колькі аграсама мір, а мір вайну.
Не вайна пераможа мір, а мір вайну.
Савецкі народ — міру аплот.

Беларускае вуснае апавяданне аб Вялікай Айчынай вайне

Расказчыкі не імкнуцца прыхарашаваць сваё апавяданне нейкімі моўнымі хітрыкамі. Мова іх часам нават недастаткова зладжаная, сустрапаюцца перарывістыя незакананыя фразы, доўгія паўзы, якія суправаджаюцца плачам, аднастайным зваротам.

Вось, напрыклад, апавяданне Кадрымы Данілаўны Крот з в. Дзвікі Калінінцкага раёна Гомельскай вобласці аб тым, як памілі не родную ўсёку:

«...Ну, я ў той дзень... У мяне сястра была і бацька, маці не было. Мы жымі ўтраіх...»

«...Не магу я расказаць... (плача). Тады я з сёстрамі была на рабоце. Стральба адкрылася. Самым першым поезд ідзе, стральба адкрылася. Мы прыйшлі дамоў...»

«...Характар — гаварыць не магу»⁷¹.

Вось характар — гаварыць не магу»⁷².
Стан народнай прозы ў гады Вялікай Айчынай вайны сведчыць аб вялікай жыццяздольнасці вуснага апавядання. Яно прайшло праз развіццё ў нашы дні, адгрываючы значную выхаваўчую ролю ў жыцці народа. Цікава, да вуснага апавядання ў нашую эпоху развіццё выклікана жаданнем асэнсаваць вопыт такіх гранічных твораў выклікана жаданнем асэнсаваць вопыт такіх гранічных падзей, які Вялікая Айчыная вайна, раскрывае яскравы вобраз мужнага абаронцы роднай зямлі, які працай і крывёй заваяваў перамогу.

С. М. Ніколенка

⁷¹ Дадловіч А., Брыль Я., Колеснік У. Я з вогнянай ўсёкі..., с. 270.

завяў пра Канстанціна Заслонава⁷¹, якія будуць не столькі на перажываных і разважаннях героя, колькі на яго дзеяннях, выдатных учынках.

Абарончыя на традыцыйны фальклор, выкарыстоўваючы новыя сродкі, народ надзяляе любымі вобразаў нацыянальнага героя побач з мужнасцю, рашучасцю, адвагай, удаасцю, кемлінасцю — нават бесмертнасцю.

Напрыклад, у «Бясмерці»⁷² апавядзецца пра цудоўнае выратаванне легендарнага Заслонава. Не парушаючы звышній праўданадобнасці (месца гібелі абазначана дакладна — в. Кунавацкі), расказчык тым не менш шырока выкарыстоўвае матывы ўзнастаўчанага, казачнага плана. Так ствараецца фальклорная сітуацыя.

Вобраз Заслонава інтэнсіўна праходзіць працэс фальклорызавання. Апавяданні пра яго набылі ўстойлівасць сюжэтаў: ён з'яўляецца на базары, гандлюе рознымі таварамі, яго цікавіць збор патрыячных звестак і сувязь з насельніцтвам, якое мела вострую патрэбу ў падтрымцы.

Прывядзены прыклады сведчаць, што перад намі вобраз народнага героя, распрацаваны па законах фальклору. Як і ў традыцыйным фальклоры, дзейні цэлага калектыву, масы пераносіцца тут на вобраз героя. У працэсе развіцця гэтыя вобразы страцілі канкрэтыя гістарычныя рысы і набыліся шырокія абгульваючыя рысы. Немалаважнаю ролю ў вусным апавяданні адгрывае вобраз самога расказчыка. Ён неаддзельны ад апавядання і выступае то як абаронца Брэсцкай крэпасці, то як патрыянік, народны месціца, які сведка страшэнных фашысцкіх злачынстваў на беларускай зямлі.

Непасрэдным ўдзельнікам вясных падзей вядзе расказ у форме малалого, ад першай асобы. Адгледваючы малазначныя дэталі, расказчык усю увагу сканцэнтравана на чалавеку, на групе асоб. У сваім малалого-апавяданні ён імкнецца расказаць убачанае і перажытае, у першую чаргу аб чалавеку, які яму асабліва блізі і дарагі, чый вобраз, унутраны духоўны якасці служаць яму прыкладам. У гэтым выпадку праўда жыццёвага факта прапускаецца расказчыкам праз асабістае ўспрыманне, думкі і пачуцці. Апавядальнік адбірае факты, расказвае не ўсе падрабязнасці, а толькі тое, што, на яго думку, будзе цікава для слухача.

Гадоўнае для расказчыка — перадаць усё як было, выклікаць спачуванне, ці гнеў, данесці да слухача ўвесь драматызм апісаных падзей. Пры гэтым часта раскрываецца і вобраз самога расказчыка, які ў цяжкі для краіны час змагаўся з ворагам.

⁷¹ Гл.: Беларускі фальклор Вялікай Айчынай вайны, с. 430—452.

⁷² Там жа, с. 452.

БЕЛАРУСКІЯ

ПРЫКАЗКІ

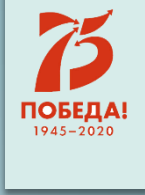
ПРЫМАЎКІ

ФРАЗЕЛАГІЗМЫ

ПОБЕДА!
1945-2020

ЗМЕСТ

Прадмова 3
 Слова складальніка да першага выдання 14
 Слова складальніка да другога выдання 24

ПРЫКАВКІ, ПРЫМАЎКІ

Камуністычная партыя, Вялікі Ленін 29
 Кастрычніцкая рэвалюцыя, Грамадзянская вайна, Савецкая Айчына, Новае жыццё 33
 Калектывізацыя, Калгасная праца 37
 Вялікая Айчынная вайна 42
 Супраць падпальшчыкаў вайны, ворагаў Савецкай Радзімы 46
 Сацыяльная няроўнасць і несправядлівасць у мінулым, узасмаадносінны паміж беднымі і багатымі 48
 Былыя законы і суд, Узасмаадносінны паміж працоўнымі і прыслужнікамі царызму і магнатаў, Былая салдатчына, вайна, Водгукі гістарычных падзей 72
 Радзіга і яе сутнасць, Радзігійны прыслужнікі, Радзіма, Патрыятызм 79
 Грамада, калектыв і калектывізм 83
 Сяброўства, вернасць, памяркоўнасць, парада, спагада, удзячнасць, Госці і гасцінасць 86

Праца, працавітасць, умельства, спрактыкаванасць, кемлінасць, дбайнасць, гаспадарліваць, беражліваць, З народных прыкмет 96
 Аптымізм, вытрымка, адвага 126
 Сям'я і радня, Выкаванне ў сям'і, Сірата, удава, прымак, Каханне 130
 Маладосць і старасць 157
 Розум, навука, вучэньне 160
 Мова, слова, прыказка, песня, Праўда 166
 Здароўе, сіла, хвароба, смерць 174
 Вонкавы выгляд і сутнасць 187
 Відэочына і сцэна 193
 Прыказкі і прымаўкі на іншыя тэмы, Розныя павучанні 201
 Супраць розных заган і хібаў людскіх 276

Гультайства, бестурботнасць, абыякавасць, безгаспадарчасць, песты і свавольства, валачужніцтва 276
 Наздатнасць, няўменне, нехайнасць, бесталковасць, нікчэмнасць 290
 Сварлівасць і ўедлівасць, упартасць і непамяркоўнасць, зайздрасць, прагнасць і скупасць, прызірлівасць і несправядлівасць, насмешніцтва і празмерная цікаўнасць, несамакрытычнасць, пераборлівасць 306
 Бесхарактарнасць і беспрынцыповасць, нерашучасць, баязлівасць і бязлікасць 310

**310
 ВЯЛІКАЯ АЙЧЫННАЯ ВАЙНА**

Абцяюць зямлю — надзяваюць пятлю.

Ад Быхава да Прапойска ¹⁰ стаяла грознае войска.

Ад нашага «ўра» дрыжэла немчура.

Бургомістр ды кат — адзін другому брат.

Вецер холадам вее, у фашыста сэрца млее.

Гітлер Берлін правістаў, а Масквы не дастаў.

Гітлер хваліцца, а фрыцы валяцца.

* Гітлеру дух вон і кішкі на тэлефон.

Дасі фашысту ў рабро — зробіш сабе дабро.

Дзень пражыць — фашыста ўлажыць.

Для нас капіюць ямы, ды лягуць у іх самі.

* Для фашыстаў па ўсёй Беларусі Удранкі ¹¹.

Жартаваў воўк з канём, ды ў жмені зубы панёс.

За наша жыта многа ворагаў пабіта.

Зямля сялянская, лясы партызанскія, шаша нямецкая, а ўлада савецкая.

* І з Бягомля бягом, і Радашкавічам не рады, а з Лагойска — бітых на лагожках ¹².

І холадна, і голадна, і дадому далёка (пра фашыцкіх салдатаў).

* Ідучы па кладачцы, на бакі не глядзі, а з паліцыйай сяброўства не вядзі.

Ішоў да нас ваякам, а назад поўз ракам.

Ішоў кустамі Карл па кáшу — і дух спусціў ад кулі нашай.

Калі «кацішны» песні зальюцца — шматкі ад фашыстаў застаюцца.

Кожнай фашыцкай гáдзіне вісець на перакладзіне.

Кожнаму воўку ў горла па асколку.

Кожны куст для фашыста рызыка: трасе іх трасца, кідае ў дрыжыкі.

* Кубэ скубіўся: дух вон і пара слупом ¹³.

Р

ВЯЛІКАЯ АЙЧЫННАЯ ВАЙНА

ў мастацкай літаратуры

Матэрыялы
рэспубліканскай
навуковай
канферэнцыі

Мінск, 27 красавіка 2005 г.

75
ПОБЕДА!
1945–2020

ЗМЕСТ

Казлова В. В. Наша перамога і лёс выкладчыкаў кафедры беларускай літаратуры БДУ.....	4
Мушынінскі М. І. Вобраз вайны ў творах Якуба Коласа 1941—1945 гг.	9
Рагойша Вячаслаў. Жанравая сваясаблівасць лірыкі Якуба Коласа перыяду Вялікай Айчыннай вайны.....	22
Таццяна Шамякіна. Сімволіка загаловаў твораў беларускай літаратуры перыяду Вялікай Айчыннай вайны.....	31
Лявонова Е. А. Семантыка старазапаветных алюзіяў у апавесці Васіля Быкава “Сотнікаў”.....	37
Зенава Г. М. Мастацкас уваасабленне Вялікай Айчыннай вайны ў беларускім апавяданні канца XX ст.	44
Алейнік Лада. Апавяданне В. Быкава “Сваякі”: ракурс трагедыі.....	53
Прохар М. П. Асаблівасці паэтыкі ваеннай прозы І. Пташнікава.....	59
Жардзецкая А. У. Тыпалогія жаночых характараў у апавесцях І. Шамякіна пра вайну.....	64
Карпава Л. У. Антываенны раман Кузьмы Чорнага “Млечны шлях”: прыёмы псіхалагічнага напаўнення вобразаў.....	69
Расэтнікава Н. Б. Выкарыстанне выхаваўчага патэнцыялу твораў пра Вялікую Айчынную вайну на ўроках беларускай літаратуры.....	74
Морозова Т. А. Соцыядынаміка фольклора беларусоў перыода Вялікай Отчэственнай вайны.....	79
Сімонова Т. Г. Канцэпт “война” в беларускай мемуарнай літаратуры (А. Адамовіч, В. Быков).....	85
Андреев А. Н. Правда войны и правда о войне: два типа литературы.....	92
Нефагіна Г. Л. Война и свобода в повестях В. Быкова.....	102
Навумовіч У. А. Канцэпцыя чалавека на вайне ў беларускай апавесці: інтэлектуалізацыя прозы.....	107

Царёва О. И. Образ врага в военной прозе А. Платонова.....	119
Киселев К. Л. Великая Отечественная война в творческой истории романа Леонида Леонова “Русский лес”.....	125
Кохно О. И. Образная символика в повести Е. Носова “Усвятские шлемоносцы”.....	130
Горбачев А. Ю. Позиция повествователя в повести В. Распутина “Живи и помни”.....	136
Ківель І. У. Паміж добром і злом: асэнсаванне тэмы вайны ў творчасці заходнебеларускіх пісьмнікаў.....	140
Мусяенко С. Ф. Тема Второй мировой войны в творчестве Зофьи Налковской.....	148
Чарота И. А. “Судьба человека” М. А. Шолохова в Югославии.....	157
Вострыкава А. У. Ваенная тэматыка ў чэшскай прозе.....	162
Кулеш В. В. Балгарская рэцэпцыя ваеннай прозы Васіля Быкава.....	168
Кенька М. П. Мастацкі пераклад і вайна.....	172
Дюкова Э. Ю. Концепция героя в историко-биографической драме о Великой Отчэственнай вайне.....	178
Гончарова-Грабовская С. Я. Тема Великой Отчэственнай вайны в русской и белорусской драматургии (тенденции развития).....	178
Алешка Т. В. Тема Великой Отчэственнай вайны в новейшей русской поэзии.....	188
Кузьмина С. Ф. “Час мужества пробил на наших часах...” (тема Великой Отчэственнай вайны как духовной битвы в поэзии Анны Ахматовой).....	194
Люкевіч В. В. Хранатоп паэм Якуба Коласа “Суд у лесе” і “Адплата”.....	200
Агейка У. Г. Панарама народнай трагедыі ў паэмах “Песня вайны” Я. Пушчы і “Сцяг брыгады” А. Куляшова.....	207
Гарадніцкі Я. А. Архетып, сімвал, метафара ў “ваеннай” лірыцы Аляксея Пысіна.....	214
Хоміч Т. П. Вайна-ўспамін і вайна-“рэальнасць” у паэтычным свеце Аляксея Пысіна.....	221
Барысюк Т. П. Экзістэнцыйнае вымярэнне паэзіі Міколы Аўрамчыка пра вайну (да 60-годдзя Перамогі і 85-годдзя М. Аўрамчыка).....	226
Зяц Н. В. Ваеннае мінулае ў мастацкім бачанні Васіля Зуёнка.....	232

связі з “Сотнікавым”, яго задумай і сутнасцю, — адсылае нас якраз да тых твораў першага братазабойства: “Аповесць «Сотнікаў»... нарадзілася як так “з галавы”, як з пачуццяў, што былі натхнёныя хутчэй не вайной, а нашай сучаснасцю. Вядома, можна сказаць, што сюжэт біблейскай прывесці пра Авеля і яго брата Каіна жыве ў чалавецтве даўно і працягваецца рэгулярна, у вайну тым болей. Але калі ў іншы час брат забіваў брата дзеля карысці — спадчыны ці багацця, дык у вайну — дзеля элементарнае, бялягчнае мэты выжыць. Тое быццам апраўдвала або, прынамсі, дазваляла зразумець у шэрагу тагачасных матываў і наступстваў”³ (далей пісьменнік распаўсюджвае змест прытчы на пасляваенную, найперш літаратурную, далёка не мірную ў пэўным сэнсе рэчаіснасць). Але справа не толькі ў гэтым аўтарскім сведчанні. Паводле таго глыбокага пераканання, аповесць В. Быкава вымагае менавіта сінтэзу алюзій на Стары і Новы Запаветы — можа, нават незалежна ад намераў пісьменніка, затое, без сумневу, дзякуючы яго пераўздызленаму таленту. І гэта тэма для асобнага даследавання.

¹ Байран Д. Г. Каін / Пер. У. Дубоўкі // Выбранае. Мн., 1963.

² Берман Б. И. Библиейские смыслы: Кн. 1. М., 1997.

³ Быкаў В. Доўгая дарога дадому. Мн., 2002.

⁴ Быкаў В. Мужнасць // Збор твораў: У 6 т. Т. 6. Мн., 1994.

⁵ Быкаў В. Сотнікаў // Збор твораў: У 6 т. Т. 2. Мн., 1992.

⁶ Гозоль Н. В. Выбранные места из переписки с друзьями // Собр. соч.: В 8 т. Т. 1. М., 1984.

⁷ Лосский Н. О. Бог и мировое зло. М., 1999.

⁸ Фрэзер Д. Д. Фольклор в Ветхом Завете. М., 1986.

⁹ Щедровицкий Д. В. Введение в Ветхий Завет. Т. 1: Книга Бытия. М., 1994.

Г. М. Зенава (Мінск)

МАСТАЦКАЕ ЎВАСАБЛЕННЕ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ Ў БЕЛАРУСКІМ АПАВЯДАННІ КАНЦА ХХ ст.

На мяжы ХХ—ХХІ тысячагоддзяў, як ніколі ў папярэднія гісторыі чалавецтва, абвастралася праблема самога існавання жыцця на Зямлі. Вырэшэнне гэтай праблемы залежыць не толькі ад міжнародных пагадненняў, амаганняў дыпламатаў, але і ад асэнсавання кожным чалавекам сваёй місіі

на планеце, сваёй непаўторнасці, сваёй ролі ў вялікім грамадскім працэсе. Ваенная тэма для беларускай літаратуры, як і вясковая, з’яўляецца традыцыйнай і актуальнай у любы час. Ёмістасць мастацкай прасторы і часу, спалучанасць мінулага, цяперашняга і будучага — характэрная рыса сучаснай беларускай літаратуры пра Вялікую Айчынную вайну. У апавяданні “новай хвалі” ваеннай тэматыкі змяніліся сувязі і адносіны паміж падзеямі і характарамі дзеючых асоб, шляхі раскрыцця вобраза героя і абставін, у якіх ён дзейнічае, узрасла роля ўмоўнасці, ускладніліся сюжэтная-кампазіцыйныя сувязі, паглыбіўся псіхалагізм. Жанравыя магчымасці і асаблівасці апавядання дазваляюць адчуць рух мастацкай думкі ў асэнсаванні вопыту мінулай вайны, але маладыя літаратары пра вайну пішуць мала. Адыходзяць у вечнасць пісьменнікі, якія ведалі вайну ўвачавідкі, пакінуўшы, з пункту погляду сённяшняга крытыкі, магчыма, не самыя дасканалыя творы аб ёй. Але значнае не знікае і праз гады, таму лепшыя творы пра мінулую вайну прыцягваюць да сябе і цяпер, прымушаюць перачытваць і знаходзіць у іх нешта новае.

Існуе думка, што апавяданне не толькі з’яўляецца першапраходам у мастацкай распрацоўцы жыццёвага матэрыялу, але і замыкае літаратурнае засваенне новых тэм, вышукваючы нейкія, не заўважаныя больш буйнымі жанрамі, аспекты, нюансы, амаль няўлоўныя павевы нечага новага. Ідзе інтэнсіўнае абнаўленне мастацкай формы апавядання пра вайну, назіраюцца па-новаму пабудаваныя фэбулы, асацыятыўнае раскрыццё зместу. На працягу апошніх дзесяцігоддзяў у апавяданнях уладарна пануе філасафічнасць, роздум над загадкавым сэнсам чалавечага жыцця. Нават лепшыя творы гэтага жанру не даюць разгадак, але сваімі мудрымі радкамі дапамагаюць нам жыць, разумець жыццё, спадзявацца на лепшае і верыць. Пісьменнікі “новай хвалі” выяўляюць розныя аспекты “праўды пра вайну” — гэта і будзённы трагізм і гераізм, і пафас самаахвярнасці, і паглыблены аналіз псіхалогіі здраднікаў, і шчымы жалі да тых, каго ўжо не ўваскрасіць. “Нельга сказаць, што з гадамі тая вайна забывалася, пра яе менш гаварылі, менш пісалі і ставілі фільмаў. Не, з экрану грукаталі гарматы і чулася адчайнае “ўра”, і кнігі з’яўляліся не менш, сумленных, сапраўдных кніг, якія не адкладзеш у бок, не здолеш адкласці. Інаваліды на вуліцы ўжо мала сустракаліся, але не забывалі людзі пра вайну, ці правільней, яна сама не давала пра сябе забыць”, — сцвярджае ў апавяданні “Пра вайну” Алесь Кажадуб¹. Розныя аспекты вайны адлюстраваны ў яго апавяданнях “Даўгі нашы”, “Пас таялеці”, дзе А. Кажадуб разглядае складаны маральна-філасофскія праблемы: на што здольная чалавечая душа ў ваенных абставінах, унутранае ачышчэнне героя, спагада да ворага, дараванне здавалася б недаравальнага. “Вайна — гэта тая крытычная сітуацыя, у якой усё наскрозь прасвечваецца”².

Толас
з невычэрпнай
і жыватворнай
крыніцы

Ад складальніка	3
Дзіцячы фальклор	8
Юнацкія захапленні, мары, здзяйсненні	21
Шлюбны фальклор	162
Сямейна-бытавыя адносіны	221
Фальклорныя сімвалы	309
Каляндарна-абрадавы фальклор	329
Працоўныя песні	413
Ваенна-патрыятычныя матывы	416
Казачкія прыгоды	428
Песні з няволі	438
Народная словатворчасць	441
Пахаванне	453
Слоўнік незразумелых і малазразумелых слоў	459

ВАЕННА-ПАТРЫЯТЫЧНЫЯ МАТЫВЫ

І сонца закацілася за цёмныя лясы,
Усе птушкі прызаціхлі, не чутны галасы,
Усе птушкі прызаціхлі, не чутны галасы,
Тры смелых партызана пакінулі лясы.
Прыехалі ў вёску, заходзяць ў крайні дом,
Там старая хазяйка сядзела за сталом.
— Любезная хазяйка, пусці нас начаваць.
— Я рада вас прыняці, ды нечым частаваць.
Я ў печы не паліла і хлеба не пякла.—
Сказала ім хазяйка і плакаць пачала.
— Аб чым, мамаша, плачаш, аб чым ты слёзы льеш?
Няўжо свайго сыночка між нас не пазнаеш?
Старушка ўстрапянула, устала з-за стала,
Сыночка распазнала і крэйка абняла.
— Мой міленькі сыночак, дзе ж ты дагэтуль быў?
— Матуля дарагая, радзіму бараніў.
І сонца паказалася, пагнаў вецер туман,
З матуляй расставаўся сыночак-партызан.
(в. Дзяржычы Лоеўскага р.)

Шчэ сонцэ не заходзіла за цёмныя лясы,
Уж пташкі шчэбеталі
На розныя галасы.
Ішлі з бою два героі, просіліся начэваць:
— Пусці, пусці, госпадыня,
Хоць ночку перэспаць.
— Я ў печы не поліла й гасцей не чакала,
Я ў полі работала, позна дамоў прыйшла.
Адзін салдат старэйшы садзіцца за стол,
Другі салдат моладшы заводзіць разговор:
— Скажы, скажы, госпадыня,

З якіх ты пор ўдава?
— Із сорак першаго годзіка,
Як пачалась война.
— Зачэм ты, госпадыня, стала забываць,
Штоб мужа і сыночка не стала ўзнаваць.
— Я мужа не ўзнала, ён стаў соўсем седой.
Я сына не ўзнала, ён стаў бальшой герой.
(в. Небытай Хойніцкага р.)

За селом стояла хата,
Нахілілася ена.
У той хаці жыла Орына —
Одзінокая ўдова.

Як прошло чотыры годы,
Ек забралі Васіля,
Осталася маць Орына —
Одзінокая ўдова.

Усе людзі ей казалі:
— Скоро прыйдзе твой сыноч.
А ее серце отчувало,
Шо ў бою загінуў он.

А тым вечором раненько,
Ек заснуло ўсе село,
Хтос постукаў пошнёньку
У Орынінэ окно.

А Орына подыходзіць
Дай путае, хто такі.
Ён стоў на двух костылях
І без правае рукі.

А Орына одчыняе
Дай путае: — Откуля?
Нават маці не познала
Свого сына Васіля.

А бывало он з гармошкой
Часто вуйдзе за город,
А цепер беднькі Вася
Ні вуходзіць до ворот.

м
65

А. В. ГОНЧАРОВА

**УСТНЫЕ
РАССКАЗЫ
ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЫ**

75
ПОБЕДА!
1945-2020

ОГЛАВЛЕНИЕ

Введение	3
Глава I. Устные рассказы Великой Отечественной войны в отношении к историческим источникам	10
Глава II. На смыкании искусства и жизни	29
Глава III. Фабульные устные рассказы	44
Глава IV. Проблема повествователя в устном рассказе Великой Отечественной войны	71
Глава V. К типологической характеристике устных военных рассказов	95
Глава VI. Устные рассказы в повествовательной литературе о Великой Отечественной войне	114
1. Взаимодействие устного рассказа и литературы как динамический процесс	116
2. Образ рассказчика в произведениях литературы	120
3. Устный рассказ в «документальной» литературе	133
4. Устный рассказ и литературный рассказ	142
Заключение	169

АЛЕКСАНДРА ВАСИЛЬЕВНА ГОНЧАРОВА

УСТНЫЕ РАССКАЗЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Редактор *Р. В. Бурлюк.*
Тех. редактор *Н. В. Желова.*
Корректор *И. А. Лаврова.*

ЕА00046 Подписано к печати 3/IV—74 г. Цена 1 р.
Формат 60×84¹/₁₆ Объем 11 п. л.

г. Калинин. Областная типография.

ГЛАВА I

УСТНЫЕ РАССКАЗЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ОТНОШЕНИИ К ИСТОРИЧЕСКИМ ИСТОЧНИКАМ

В трудах, посвященных изучению устного рассказа в составе советской несказочной прозы, нетрудно заметить тенденцию рассматривать признаки и качества устного рассказа как сложившегося, вполне отстоявшегося явления. К ним подходят с тех же научных позиций, с каких изучаются жанры фольклора, прочно сложившиеся, структурно вполне определившиеся, а иногда уже подвергшиеся значительной деформации. Между тем устные рассказы во множестве случаев представляют собою воспоминания о пережитом, отличные в форму монологов. Поэтому вполне естественно, они тяготеют к исторической достоверности и документальной точности.

Устные рассказы дифференцируют по жанрово-стилистическим признакам. Различают хроникальные (О. Сироватка) и мемуарные (Л. В. Домановский) рассказы. По классификации К. В. Сидова, они составляют первые две категории несказочной прозы и называются «меморатами» (Memorate) и хроникальными сообщениями (Chroniknotizen). Кроме них, принято выделять в особую категорию фабульные рассказы (Fabulate)¹. Хроникальные рассказы и «мемораты» не дают

¹ С. Н. Азбелев. Международная систематизация преданий и легенд. Кн.: Специфика фольклорных жанров. Русский фольклор, X, М. — Л., изд. «Наука», 1966, стр. 183.

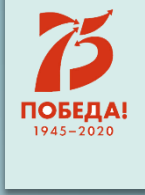
художественного обобщения действительности, поскольку они «закрепляются за действительностью отдельных фактов жизни и информируют о них»². Наши записи подтверждают этот тезис. Но и в индивидуальном и частном прослеживаются черты «общие», в которых дают о себе знать некоторые типические стороны жизненных ситуаций. Так, битва на Ржевском плацдарме, продолжавшаяся в течение полутора лет, породила большое количество устных рассказов, основанных на действительных событиях и, по-видимому, обладающих фактической достоверностью. В них повествуется о расправах над советскими людьми, причем рассказчики вспоминают о жертвах фашистских насилий. Например, рассказывается о колхознице, оказавшей помощь в победе советским пленным бойцам. «Немцы били ее чем попада, подвели к своему дому, положили жердинку между двух берез и петлю на шею накиннули. А народ весь из изб выгнали, смотреть заставили... Как увидела я Анну с веревкой на шею, сердце кровью облилось... Одно она успела крикнуть: «Сберегите моих детей!» Да разве ж мы нелюди... Детей я растила: своих двое и их четверо» (из рассказа О. М. Румянцевой, 1890 г. рожд., Хорошево, Ржевского р-на КО, запис. в 1967 г.). Отец, потерявший двух сыновей на фронте, рассказывает о том, как его самого фашисты хотели использовать в качестве проводника: «Нет, не дожидетесь, кровопийцы, добра от меня. Не выйдет! Не служил русский мужик своим врагам! Сына-подростка на моих глазах убили, а с ними так и не пошел» (из рассказа И. О. Лебедева, 1886 г. рожд., Афанасово, Ржевского р-на КО, запис. в 1948 г.). Или повествуется о гибели односельчанина: «...Тот колхозник перед смертью на виселице закричал: «Прощай, свобода дорогая! Прощай, родная сторона! Мы победим, а вы, гады, захлебнетесь нашей кровью!» (из рассказа К. С. Погодиной, 1906 г. рожд., Рыково, Ржевского р-на КО, запис. в 1948 г.).

Стремясь к воспроизведению подлинных событий, рассказчики все же отдают себя во власть традиции исполнительства. Использование интонации, мимики, пластики нередко доводится до артистизма. Например, рассказ О. М. Румянцевой одушевлен необычной силой чувства. Драматизм обстановки передан не только живой, образной речью, включающей фразеологизмы («били чем попада», «сердце кровью облилось»,

² Р. Р. Гельгардт. Об изучении рабочего фольклора. В кн.: Русский фольклор. Народная поэзия славян, т. VIII, М. — Л., изд. АН СССР, 1963, стр. 224.

1967
796

В.Е. ГУСЕВ
СЛАВЯНСКИЕ
ПАРТИЗАНСКИЕ ПЕСНИ

· НАУНА ·
ЛЕНИНГРАДСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ

ОГЛАВЛЕНИЕ

	Стр.
От автора	3
Глава первая	
Собиратели песен	5
Глава вторая	
Виды песенного творчества	23
Глава третья	
Истоки партизанских песен	38
Глава четвертая	
Песня и быль	53
Глава пятая	
Песенные жанры	53
Глава шестая	
Песенная поэтика	53
Глава седьмая	
Судьбы песни	53
Примечания	53
Список условных сокращений	53

ИСТОКИ ПАРТИЗАНСКИХ ПЕСЕН

Почти все исследователи партизанских песен отмечают их связь с традиционным фольклором и одновременно трансформацию фольклорных традиций. Е. Стоин, основываясь на болгарском материале, писала: «Современная народная песня создавалась и развивалась на основе традиционного песенного творчества, но обогащалась новым идейным содержанием». ¹ Многочисленные убедительные наблюдения содержатся в статьях югославских фольклористов. Д. Неделькович установил на основании анализа большого количества текстов из периода народно-освободительной борьбы «закон актуализации» фольклорных традиций. ² Творческий характер усвоения фольклора партизанскими песнями отмечает М. Бошковиц-Стулли: она возражает тем своим соотечественникам, которые полагают, будто своеобразие этих песен состоит в том, что новое содержание воплотилось в старую форму, и уточняет: «... и содержание не абсолютно ново, и форма не совсем стара». ³ Интересные факты приводит Р. Хрватин, убедительно доказывая, что словенская партизанская поэзия представляет собою синтез разнородных по своему происхождению фольклорных традиций. ⁴ Диалектически подходит к этой проблеме А. Мелихерчик. Он устанавливает, что словацкая партизанская поэзия характеризуется, с одной стороны, связью с традицией, а с другой — разрушением традиций в той мере, в какой новая действительность оказывается в противоречии с образами прошлого. ⁵ Мысль о связи партизанских песен с традиционным фольклором неоднократно высказывалась и советскими исследователями.

Разумеется, нас теперь уже не могут удовлетворить общие рассуждения на эту тему или случайные примеры, придающие этой мысли слишком частный характер. Не-

обходимо выявить закономерности в преемственности партизанских песен по отношению к фольклору. Было бы преувеличенным или основным источником партизанских песен. ⁶ Хотя среди партизан могли бытовать самые различные традиционные произведения (и составлять тем самым мощный фольклорный пласт в устном репертуаре), однако интенсивный отбор, актуализация и развитие традиций прежде всего проявились в той области фольклора, где более или менее непосредственно отразилась освободительная борьба славянских народов в прошлом. Создатели новых песен обращались к тем жанрам, формирование и развитие которых было связано с этой борьбой. В зависимости от исторических условий и состояния самих традиций эта связь партизанских песен с фольклором проявилась несколько по-разному у разных славянских народов.

Среди партизан Болгария и Югославия оказались жизнеспособными традиция гайдуцких песен — песен, отражавших борьбу балканских народов против турецкого ига. Это отмечают Ив. Койнаков, Е. Стоин, Д. Неделькович ⁷ и др. Некоторые югославские фольклористы (М. Мойшевич, В. Назечич и др.) склонны были даже видеть в этих традициях основную формирующую силу всей партизанской поэзии южных славян, хотя, как это будет ясно из дальнейшего, такой взгляд является односторонним. Усвоение традиций гайдуцких песен происходило по-разному в двух основных формах народного песенного творчества южных славян — в творчестве гусяров, исполнявших песни в сопровождении игры на народном смычковом инструменте «гуселе», и в хоровом пении или импровизационном песенном творчестве, сопровождавшем коллективные танцы «коло» и «хоро» («оро»). И если в новых произведениях югославских гусяров, а также некоторых болгарских народных певцов традиция гайдуцких песен сохранилась почти неизменной (современная героическая действительность отлилась в традиционную форму эпического стиха и напева старых песен), то в массовом партизанском песенном творчестве традиции гайдуцких песен существенно трансформировались. Здесь ни сюжеты, ни композиции, ни эпический стих, ни мелодия гайдуцких песен, т. е. формальные признаки гайдуцких песен в их классическом выражении, не-

Х 349

ШКОЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА

ЖЫВАЯ КРЫНІЦА
ВУСНАЯ НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

Ой ты, хмель, мой хмялёк.....	250
Замуж пайсці — трэба знаць.....	251
Лянiвая жонка.....	251

НАРОДНЫЯ ПЕСНІ САВЕЦКАГА ЧАСУ

Сонца яснае нам свеціць.....	252
Узышоў свецел мясечык.....	252
Песня пра Леніна.....	253
Песня пра Заслонава.....	254
Балада аб партызанцы Галіне.....	254
Пойдзем, пойдзем лугам... ..	255
Адцвілі пралескі.....	256

V. БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ 257

VI. ЗАГАДКІ.....	
Адгадкі.....	

ПЕСНЯ ПРА ЗАСЛОНАВА

На магіле ружы расцвітаюць,
Шэпча бэз над кветкамі вяргiнь,
А ў магіле спіць герой савецкі —
Партызан Заслонаў Канстанцін.

Не салоўка голасам пiвучым
Над ракой калыша ціхі гай,—
Гэта мы яму спiваем песню
Пра любiмы, родны вольны край.

У дрымучых у лясах аршанскіх
Гэтай песні ён не даспяваў,—
Ад смяротнай кулі ад фашыстаў
За Радзiму вольную ён паў.

Беларусь, ты бацькаўшчына наша,
Удаль і ўшыр прасторам ты лягла,
Кветкай яркай, кветкаю прыгожай
Мiж рэспублiк вольнай расцвіла.

Ой, з-за лесу-бору, па-над хатай
Ясна свеціць сонца цераз тын.
Мы табе пiём сягоння славу,
Наш герой — Заслонаў Канстанцін.

БАЛАДА
АБ ПАРТЫЗАНЦЫ ГАЛІНЕ

Над ракою ў спакою
Расцвітала калiна,
А ў сяле за ракою
Вырастала дзяўчына.

На калiну-малiну
Прылятала зязюля,
Да дзяўчыны Галiны
Прыглядаўся Януля.

За ракой, дзе Галiна,
Сенажаці касiлі,
А ў сяле, дзе Януля,
У паход затрубiлі.

Перастала калiна
У цяточкі убiрацца,
Перастала Галiна
З сваім мiлым відацца.

Бедавала зязюля,
Што цяточкаў не стала.
Бедавала матуля,
Што дзяўчына прапала.

Падняла восень хвалi
У рацэ пад калiнай,
Пайшлі ў бой партызаны —
Там была і Галiна.

ПОЙДЗЕМ, ПОЙДЗЕМ ЛУГАМ...

Пойдзем, пойдзем лугам,
Лугам зеляненкiм.
А у лузе цвітуць цяточкі,
Там дзяўчаты водзяць таночкі.

Многа песень спета
Пра шчодрае лета.
Толькі Ганачка не спiвае,
У буйных травах кветкі збiрае.

Кветкі збiрае,
У вянок ўплiтае,
— Пакацісь, вяночак, ў дварочак,
Дзе жыве мой мiлы дружочак.

Хай ён знае,
Хто яго чакае.
Хай вячэрняй роснай парою
У луг зялёны прыйдзе за мною.

Пойдзем, пойдзем лугам,
Лугам зеляненкiм.
А у лузе цвітуць цяточкі,
Там дзяўчаты водзяць таночкі.

І. В. Казакова

**Фальклорная спадчына
Магілёўшчыны
(Хоцімскі раён)**

75
ПОБЕДА!
1945–2020

Хадзі летам і зімой
Зап. у в. Канаўка Хоцімкага раёна
Магілёўскай вобласці ад Сідарэнка А. А.,
1915 г. нар.

ПРЫПЕЎКІ ЧАСОЎ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

У гародзе ўдаліся
Яблыкі дый грушы.
Скора мілы мой паб'е
Фрыцаў усіх з каціошы.

Зап. у в. Маркаўка Хоцімкага раёна
Магілёўскай вобласці ад Гаўрыленка М. А.,
1920 г. нар.

Будзем урагоў мы біць
Віламі, ухватамі.
Ой, далёка пабяжыць
Гітлер з гітлерятамі.

Зап. у в. Канаўка Хоцімкага раёна
Магілёўскай вобласці ад Сідарэнка А. А.,
1915 г. нар.

Сядзіць Гітлер на дубу,
Грызець конскую нагу.
Кушай, кушай дзядзенька,
Смачная гавядзінка.

Зап. у в. Канаўка Хоцімкага раёна
Магілёўскай вобласці ад Сідарэнка А. А.,
1915 г. нар.

Вышывала я ўцірку,
Вышывала ручнічок.
Штоб жывы з вайны вярнуўся
Мой любімы парінек.

Зап. у в. Канаўка Хоцімкага раёна
Магілёўскай вобласці ад Сідарэнка А. А.,
1915 г. нар.

*В. Д. Ліщинка
Л. А. Царанкоу*

**СЛОВА
МІМА
НЕ ЛЯЦЦЬ**

БЕЛАРУСКІЯ ПРЫКАЗКІ
І ПРЫМАЎКІ САВЕЦКАГА ЧАСУ

1. Савецкая Радзіма; У. І. Ленін, камуністы; партыя;
Кастрычніцкая рэвалюцыя і грамадзянская вайна;
Вялікая Айчынная вайна

Ад Масквы, ад Крамля ва ўсе бакі расходзіцца
Савецкая зямля. *Мн.*
За Радзіму і смерць слаўная. *Мн.*

За родны край і галаву (жыццё) аддай. *Мн.*
Длюбоў да Радзімы лепш даводзіць на справе,
не толькі на словах. *Мн.*

Найвялікшая сіла (Найвялікшае багацце) Ра-
дзімы — савецкія людзі. *Мн.*

Няма нічога мілейшага за сваю краіну, няма
нічога раднейшага за сваю Радзіму. *Б.*
У баязліўца няма бацькаўшчыны. *Мн.*

У родным лесе і куст родны. *Мн.*
Хто любіць сваіх бацькоў і маці, той любіць
Радзіму (сваю бацькаўшчыну). *Мн.*

Чалавек без радзімы — што салавей без песні. *Мн.*
Большавікі (Героі) не паміраюць: застаюцца
справы. *Мн.*

Голас партыі — голас міру. *Мн.*
Да шчасця наш народ ідзе — яго партыя да
сумленнасці вядзе. *Мн.*

За камуністамі пайшлі — волю і шчасце знай-
шлі. *Мн.*
Ленінская праўда ясная, як сонца. *Мн.*

Ленінскае слова — усяму жыццю аснова.
Ленінскія заповеды паказалі людзям шлях да ас-
веты. *Мн.*

Партыі слова — народных поспехаў аснова. *Мн.*
Сілу ленінскага слова ўвесь народ ведае.
Слова Леніна — слова народа. *Мн.*

Слова Леніна ўсюды дарэчы: і за кніжкаю, і за
шэптам, і ў ладзе з сябрамі, і ў сварцы з ліха-
віцамі. *Мн.*

Ачысцілі край ад белых зграй. *Мн.*
Доўга пад панамі бедавалі, ды ў семнаццатым
стагоддзі — ашчакалі. *Х.*

ЗМЕСТ

Скарбы народнай мудрасці

Беларускія прыказкі, прымаўкі дакастрычніцкага перыяду	3
1. Прырода, стыхійныя сілы, надвор'е, поры года, сутак шляхта, чыноўнікі, слугі; беднасць народа, эксплуатацыя, сацыяльная няроўнасць	13
2. Праца, працавітасць, гаспадарлівасць, майстэрства; дрэнная і непатрэбная работа, бездапаможнасць, няздат- насць, нікчэмнасць; гультайства, ленасць; спрытнасць, хут- ства	13
3. Праца, працавітасць, гаспадарлівасць, майстэрства; дрэнная і непатрэбная работа, бездапаможнасць, няздат- насць, нікчэмнасць; гультайства, ленасць; спрытнасць, хут- ства	17
4. Навука, вучэнне, адукацыя, умненне, здольнасці да на- вукі; розум, дасціпнасць; дурасць, глупства; разлік, дасвед- чанасць	28
5. Сумленнасць, добрая слава, крыўда, несумленнасць; хлусня, няпраўда, плёткі; пустая абяцанкі; зладзейства; нахабнасць, бессаромнасць; жорсткасць, чэрствасць, няў- дзячнасць; хітрасць, каварства; здрадлівасць, ліслінасць, хвіласць, скупасць; зазнайства, моц і слабасць, смеласць, страх, асыражонасць; абьякаваць, бестурботнасць	39
6. Шчасце, удача, радасць, вяслінасць; непрыемнасць, няўдача, прыкрасць, бяда, тора, ліха, нішчасце; дрэнны настрой, злосць, нянавісць, сварка, лаянка; варожасць, помста, пагрозы; балбатлівасць; маўклівасць, востры язык, пажаданы	59
7. Знешні выгляд чалавека, адзенне, стан, характарыстыка чалавека і паводзіны; маладосць, старасць; халасцяк, халасцячка; каханне; жаніцьба; сям'я, бацькі, дзеці, выха- ванне, сіроцтва	69
8. Здароўе; хвароба, лячэнне, смерць, тасцінасць, па- частунак, ежа; п'янства, распуста	88
9. Розныя ісціны, вопыт, прыкметы	99
10. Прыгаворкі ў розных выпадках	131

Беларускія прыказкі і прымаўкі савецкага часу

1. Савецкая Радзіма; У. І. Ленін, камуністы; партыя, Кастрычніцкая рэвалюцыя і грамадзянская вайна; Вялікая Айчынная вайна	133
2. Праца, гультайства, ленасць; розум, глупства, дурасць; навука, вучэнне, адукацыя; тэхніка; знешнасць чалавека	136
3. Майстэрства, нахабнасць, хвіласць, хітрасць, зазнай- ства, балбатлівасць; п'янства	138
4. На розныя тэмы	139

Умоўныя скарачэнні

На вайне ўсяк бывае: дужы слабаму хрыбет
ламае, а слабы дужага хітрасцю пабівае. *Мн.*
Найлепшая абарона — наступленне. *Мн.*
Нам не страшна ні ў горы, ні ў бядзе, бо нас
партыя да перамогі над ворагам вядзе. *Мн.*
На перадавой цішыня зманлівая. *Мн.*
Не засталося ні дому, ні лому. *Мн.*
Не кідайся ў бойку, калі не ўпэўнены ў перамо-
літасці. *Мн.*

Не кожная куля і бомба трапляе ў цэль. *Мн.*
Новы снарад (Новая бомба) у гатовую варонку
пападзе (Другі снарад ў адзін акуп не трап-
іць). *Мн.*
Пад галаву шынель, пад бок шынель і на сябе
шынель. *Мн.*

Палохае страхамі той, хто сам баіцца. *Мн.*
Партызану (Разведчыку) выгода — як цемра
велагода. *Мн.*
Паўзучы, як фашысты са Сталінграда. *Мн.*
Перад боем заўсёды бывае зацішша, поўнае
абачнага руху. *Мн.*
Перад тым як зайсці ў дом, даведайся, як з яго
выйсці. *Мн.*

Перамога без ахвяр на вайне не прыходзіць. *Мн.*
Перамога любіць смелых. *Мн.*
Перайшлі праз рэчку, пяройдзем і праз ру-
калі. *Мн.*

Перарылі, як свінні бульбянішча*. *Мн.*
Пераступілі фашысты савецкія парогі, ды пала-
зілі зубы і ногі. *Мн.*
Пяхота — царыца палёў; а артылерыя — бог
войны. *Мн.*

Самая лепшая дарога — наперад. *Мн.*
Сам згінь, а таварыша з бяды выручай (Сам
пападай, а друга з бяды выручай; Сам хоць канай,
а сябра з бяды выручай). *Мн.*

Смелы на вайне памірае адзін раз, а баязлівы —
множкую хвіліну. *Мн.*
Той не герой, хто дурна гіне. *Мн.*
Толькі так на вайне: або ты ворага, або вораг
пабе. *Мн.*

Удалая разведка — палова перамогі. *Мн.*

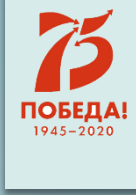
* Пра фашысцкіх паліцаў, якія рабілі вобшык.

З. Я. МОЖЕЙКО

ПЕСНИ
БЕЛОРУССКОГО
ПОЛЕСЬЯ

75
ПОБЕДА!
1945-2020

97. Ой, зою я дроцину клетку 112
 98. Ох, вуйду я да на ту гору 113
 99. Каціласа бочэчка дубовая 114
 100. Чарачка 117
 101. Гайдук 118
 102. Пашоў по кай рэчучкі 119
 103. Ох, ішоў казак з Дону 120
 104. Ох, із-пуд саду, да з-пуд зялёнаго двора 121
 105. Із-пуд лесу, із-пуд цёмнаго двора 121
 106. Як мне не хочелас, барню молодому 122
 107. У цёмнам лесе дарожка песчана 123
 108. Ой, забялелі снежкі 124
 109. Мы три годы прослужылі 125
 110. Сяджу я ў цемніцы 125
 111. Я з друзіямі піў-гуляў 127
 112. Пра Кармелюгу 128
 113. Ой, ты сад, ты мой сад 128
 114. Ой, ты груша мая 129
 115. Вы поля, вы поля, вы шырокі поля 130
 116. На гарманской зямле 131
 117. Ужэ соўнейко заходзіць за цёмныя леса 132
 118. По-над цёмным лесом стояла там ізба 132
 119. Партызанскія прыпеўкі «Як Гітлер уцякаў, по балоту ногі ламаў» 133
 120. Ой, выйду на гару крутую 133
 121. Маладой салдат герой 133
 122. Ішлі тры героя з берлінскага боя
 123. Ішлі тры салдаты з нэмецкаго фронта
 124. Над озерам чаічка ўёцца
 125. У чыстым полі, у полі пуд ракітай

Примечания к записям песен
 Словарь диалектных слов

132 **118. По-над цёмным лесом стояла там ізба**

♩ = 60-68

1. По-над цёмным лесом сто-я-ла там із-ба, ў той ма-лень-кой із-бу-шцы жм-ла-бы-ла ўдо-ва. ў той ма-лень-кой із-бу-шцы жм-ла-бы-ла ўдо-ва.

1. По-над цёмным лесом Стояла там ізба, У той маленькай ізбушцы Жмла-была ўдова. } 2
 2. Дважды два герой Прасілі ночуваць: — Пусці, пусці, хазяюшка, Пусці нас ночуваць. } 2
 3. — Я ў полі жыта жала, Позна дамоў прышла, Я ў печы не топіла, Госцей я не ждала. } 2
 4. Адзін салдат заходзіць, Сядзіцца ён за стол, Другі салдат заводзіць З хазяйкай разгавор: } 2
 5. — Скажы-скажы, хазяюшка, З якіх ты год ўдова? — У сорок першым годзіку, Як началас война. } 2
 6. — Узнай, узнай, хазяюшка, Ты мужа своего, Прыжмі, прыжмі к сэрдачку Сыночка своего. } 2
 7. — Я мужа не узнала, Бо ён увес седой, Сыночка не узнала, Што дважды два герой. } 2

119. Партызанскія прыпеўкі «Як Гітлер уцякаў, по балоту ногі ламаў»

Умеренно
 Хо-дзіць Гі-тлер по ба-ло-ту, по ба-ло-ту, да гэі!
 Но-сіць жо-рны, як ка-ло-ды, як ка-ло-ды, да гэі!

Медленна
 Ні зма-ло-ці, ні сля-ці, ні зрэ-се-юш-кі ўця-кі.

1. Ходзіць Гітлер по балоту, По балоту, да гэі! Носіць жорны, як калоды, Як калоды, да гэі! Ні змалоці, ні сляці, Ні з Расеюшкі уцякі. * } 2
 2. Гітлер злосны, Гітлер сумны, Гітлер сумны, да гэі! Ох, журба яго берот, Забірает, да гэі! Залез по пояс ў балота, Што ні ўзад і ні ўперод. } 2

133 **120. Ой, выйду на гару крутую**

♩ = 60

1. Ой, вый-ду на га-ру кру-ту-ю, ў ся-ло ро-дно-е по-гля-джу, ой, вый-ду на га-ру кру-ту-ю, ў ся-ло ро-дно-е по-гля-джу.

1. Ой, выйду на гару крутую, У сяло родное погляджу. * } 2
 2. Горыць сяло, горыць родное, Горыць уся Родзіна мая. } 2
 3. Горыць мой дом, горыць отчужскі, Горыць, горыць, уся зямля. } 2
 4. Ліжач плагі, ліжач бароны, Стаіць некашана трава. } 2

121. Маладой салдат герой

♩ = 70-84

1. Мо-ла-дой са-лдат ге-рой, не ба-іць-це ні-ча-го. Э-эй, кра-сны ге-рой, Гі-тлер, Гі-тлер, Гі-тлер, на раз-вед-чу бо-е-вой.

ФЗ (2=1521)
Ф9

НАРОДНАЯ СПАДЧИНА

75
ПОБЕДА!
1945-2020

Песні	187
Узышоў свецел месячык	—
А у полі, полі, пры зялёным гаі	188
Вішанька	—
Вечарком за рэчкаю	189
Сонца яснае нам свеціць	—
Не маліся богу	190
Вее ў лесе вецер	—
Пінская партызанская	191
Кружыць лісце вецер...	192
Хутка сонца зазьяе над намі	—
Калгасная святочная	193
Прыязджайце да нас	194
Брыгадзір мой міленькі	195
Прыпеўкі	—
Прыказкі і прымаўкі	199
Загадкі	201
Адгадкі да загадак	203

Наганага фрыца —
Проста ў логава бандыта,
Да яго сталіцы!

І ідуць героі
Сэрца гаду выняць,
Ўзняць сцяг перамогі
У самім Берліне.

ПІНСКАЯ ПАРТЫЗАНСКАЯ

Каля лесу, з-пад ракі,
Па палях гарыстых
Йшлі да нашага сяла¹
Ворагі-фашысты.

Захацелася у нас
Хлебам накарміцца,
Захацелася дабром
Нашым пажывіцца.

І фашысты не дайшлі
Да лясной паляны,—
Там сустрэлі іх агнём
Нашы партызаны.

Не далі мы у жыцці
Збыцца іх надзеям,
Па савецкай па зямлі
Не хадзіць зладзеям!

¹ Апошнія два радкі кожнай страфы паўтараюцца.

Н 30

**НАРОДНОЕ
ТВОРЧЕСТВО
В ГОДЫ
ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЫ**

ВОРОНЕЖСКОЕ ОБЛАСТНОЕ КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО
1951

75

ПОБЕДА!
1945-2020

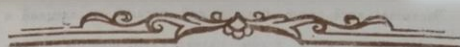
Народное творчество в годы Великой Отечественной войны. Вступительная статья В. А. Тонкова 3

СКАЗКИ И СКАЗЫ

Богатырь-освободитель и Змей-Горыныч	31
Мудрая мать	33
Заветный меч-кладенец и волшебное кольцо	36
Волк-людоед	38
Маленькая Маша	40
Как тетка Авдотья фашиста поймала	41
Как фашистский генерал к партизанам в плен попал	42

ПЕСНИ

Лети, победы песни!	47
Песня о Воронеже	48
Чижовка	49
«Ой, да как во чистом, во чистом во поле»	50
«Собирались партизаны на войну»	51
Партизанская коробушка	51
Песня партизана-подрынника	52
Эй, седлайте, хлопцы, коней	53
«Как за Доном, за горую»	53
Катюша	54
«Мы с подружкой рожь вазали»	55
На закате ходит Гитлер	56
Прощай ты, родная сторона!	56
Причитание по убитым в фашистскую неволю советским девушкам	57
Плач по убитым в боях за Родину	57
Причитание по замученным фашистами советским гражданам	58
ЧАСТУШКИ	59
Двухстрочные частушки	106
ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ	113
ПРИМЕЧАНИЯ	125

ЛЕ07428. Подпись
изд. листов 7, 07.

Воронеж

Наиболее глубокие и яркие, художественно совершенные типы героев созданы фольклором, устным творчеством трудового народа.

М. Горький

БОГАТЫРЬ-ОСВОБОДИТЕЛЬ И ЗМЕЙ-ГОРЫНЫЧ

В день непогожий, на месте загаженном народилась гадюка. С каждым годом у гадюки по голове отрастало. Из одной пасти дым валит, из другой — огонь пышет, из третьей — газы ядовитые выходят. Отрастают у гадюки лапицы когтистые, крылья железные. Стала гадюка по городам летать, людей разрывая, кровь пить человечью. Где змей побывал, там пустырь стал, и пропалех Горыныч по-аземному:

— Города сожгу, людей пожру, а которых в плен возьму. Нет против меня, гадюки, такой силы, я, дескать, — самый великий.

Услыхал про Змея-Горыныча молодой богатырь большой земли, дивной страны. Стал он оберегать свои границы. Конь у богатыря — птица. На нем он то один, то другой край объезжает, людей поучает:

— Если случится — змей налетит, не бояться, а всем собираться. Рвать рвы глубокие, вбивать в землю канья железные, конем топтать, копьём колоть, порохом взрывать.

И только так сказал, вдруг слышит, змей летит. Головами гадина облака задевает, лапами землю топчет, хвостиком подметает; где был город, там — камни да песок, где был лес, там — пни обгорелые. Трава приминается, цветы посыхают, птички голосистые улетают.

Поскакал богатырь в тот край, где змей летал, землю погна-

то и более. Взяли молоты тяжелые, серпы острые, стали волка окружать, стали зубы выбивать, стали лапы отрезать.

Бьют сыновья волка да приговаривают:

— Вот тебе, вор, не ходи на чужой двор, вот тебе, бес, не ходи в чужой лес, вот тебе, сатана, не ходи во чужие дома.

Вот волк да бежит во-своих, в свою звериную берлогу, спотыкается.

Еще меткий удар — он повалится. Не давать волку никакой пощады! Сказка не вся. Когда волк-ка победим, тогда сказку договорим.

5.

МАЛЕНЬКАЯ МАША

Жили-были дед да баба да внучка Маша.

Всем Маша взяла, и умом и красотой. Одна была досада у Маши — ростом мала: присядет под лопушок, а ее и не видать.

Прошел год, прошло два, а Маша все не растет да не растет.

Наступила трудная година, враг войну объявил. Черные войска на нашу землю пришли, хлеб топчут, деревни сжигают, города разрушают, людей убивают.

Все пошла на войну против врага, запросилась и Маша. Посмотрели на нее военные начальники и улыбнулись:

— Ну куда тебе, птенчик, воевать, тебя и под лопушком не видать.

Села Маша под лопушок и заплакала. Просидела так Маша под лопушком до вечера, а как вечер наступил, забралась она на военную повозку и притаилась.

Тронулись повозки в путь-дорогу на военную границу. Маша сидит в повозочке не шелохнется, ее никто и не приметил.

Ладно. Едут день и два, а может и больше. Приехали на военную границу. Пули свистят, снаряды землю роют, кругом раненые и убитые лежат. Маленькая Маша лопушочком прикроеся и ползет около раненых: кому водицы напиться даст, кому ранку перевяжет. Ручонки у Маши тоненькие, а на работу ловкие, быстро управляются.

Удивляются военные люди, откуда такая махонькая пташечка вяжалась, из-под лопушка не видать, а такая польза от нее большая.

Проходит год, проходит другой, а может быть и больше прошло. Война к концу подошла. Полюбили все Машу, не нарадуются

40

ся на нее, не надвигуются. Одна была печаль у Маши — ростом мала, сидит под лопушок, а ее не видать.

Приезжает большой генерал, стал орденами да медалями всех награждать. Представили ему Машу и говорят:

— А вот эта, товарищ генерал, самая смелая, самая храбрая, тысячу бойцов спасла.

Стал генерал наклоняться к Маше, чтобы ей орден вручить, а Маша вдруг, на глазах у всех, стала расти да расти. Выросла Маша и красотой своей засияла.

Наградил всех генерал и с победой поздравил. И я там был, со всеми пировал и всех поздравлял, а первую Машу — дочку нашу.

6.

КАК ТЕТКА АВДОТЯ ФАШИСТА ПОЙМАЛА

У тетки Авдотьи в обычной вошло на огороде пять-шесть пугал становить. И где только она возьмет всякой рвани-драни: шапку рваную на кол воткнет, штаны ватные приделает, может быть они лет сто надевались. Да для пугала все сойдет. А ребята малые, что воробыи, сбегутся, прыгают, потешаются. Их тетка Авдотья припугнет, да где там! Да и пугнет-то ради шутки: «Ух, вы мне, — скажет, — пострелята», а сама то огурчики им, то морковки даст.

В то лето, когда война началась, у нас урожай сильный был, а у тетки Авдотьи и того лучше. Недаром она, как лучшая огородница, в Москве была, на выставку ездила.

Бонится тетка Авдотья за огород: птицы поклочут и попортят. Вот она и наставила пугал по углам да посередке, только смотри да любуйся.

В это время фронт близко к нашему селу подошел. Наши-то за селом окопались, а потом командование решило к лесу отойти, там, слышь, удобнее было по фашистам бить.

Немцы заняли наше село, но были в нем несколько часов. Советские войска как поднажали, так куда пух, куда перышки: фашисты и пушки побросали и все свои машины.

Проходят красные бойцы по селу, а мы им — кто сало, кто меду, кто кур жареных: «Кушайте, — говорим, — дорогие герои, на здоровье». А тетке Авдотье не терпится угостить бойцов свежими огурчиками. Побежала это она на огород, торопится. И

41

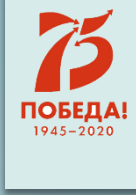
БелФ
П28

ПЕСНІ САВЕЦКАГА ЧАСУ

75

ПОБЕДА!
1945-2020

Дейнісі сцяг у моцных руках	96	511
Свеціць ксёя сонца ў небе	97	511
Ад жыцці і шчасці нашага народа	99	511
Аюд наш беларускі	100	511
А раней па мя жэлі	102	512
Як на нашым на Палессі	103	512
Мы замомна зямлю ўсе	104	512
А у поля, поля, пры зямным гаі	105	512
Песні звонкія псэм	106	512
Не ждэр броекку гайдае	107	512
Ой, славяцэ	108	513
Ніва наахтэўная	109	513
Аццкі прахскі	110	513
Бывацэ здаром	112	513
Вечарэньва	114	513
Вішавка	116	514
Ці багат ты, зяцюхва	118	514
Веснава	120	514
Ды не вайшла цёмная туман	123	514
Да каціўсе вяснок а поля	124	515
Чые гэта поле завяніла скора	125	515
Мы сьвайго старшынё ўцешым	126	515
Да ўжо нечар псэрае	128	515
Да зямлі змелю, змелі	129	515
А над ракою	130	516
Расцвіла калгасная зямля	131	516
Як сабраў брыгадзір дзясек	132	516
За гарою, ля крывіцы	133	516
А у поля, поля мы спсэваем	134	516
Дасць стайць пагоднік	136	516
Псэня трактарыста	137	517
Як стаханавікаў а стала	138	517
Веселай іграй, гармоні	139	517
На калгасны зягон мы пасскалі лён	140	517
Ох ты, лён наш, лён худравы	142	517
Ой, рож, касы, рыж!	144	518
З габодзе крывічынкі	145	518
Наша жанчына	147	518
Голас наш цяпер не за псэчкаю	148	518
Лі старшынэва	150	519
Край аюбімы наш клітсёе	151	519
Я дзвючына малдая	152	519
Вечарком за рэчкаю	153	519
Сонца яснае нам свеціць	155	519
Дзвюкі нашай ксёсі	157	520
Ой, сокал, мой сокал	159	520
На мяжы савецкай стайць вартавы	160	520
Пагранічкік Аагода	161	520
Да абароны вольны з нас гатоў	162	520
Навучыў нас Варашылаў	163	520
Псэня пра Варашылава	164	521

Калгасныя	165	521
Ой, ў аўзе, ў аўзе	166	521
Ад полымн народзе мяе міам рас- валя	168	521
Верасінь месіць, семнаццаты дзень	170	521
Спявацэ, старыя, спявацэ, махні!	171	521
Вясёлая старонка	172	522
Падзяля	173	522
Успаміны	174	522
Зорні сьветамі гараць	175	522
Дзюнка	177	522
У бога верніц перасталі	178	523
Мы зямліся на бога	179	523
Спадзяваўсе дзед на бога	181	523
У калгасе туста руць зазасянала	182	523
Не махся богу	183	523
Мінулася папам сьвята	184	523

ПЕСНИ ВЯЛКАЯ АЛЧЫННАЯ ВАЙНЫ

То не хмара навісала над краем	187	524
Партызанскі партызанкі	188	524
Не шкадуць, хлопці, пораху!	190	524
Над Бярозай-ракой	191	524
Бес у лесу вецер	193	525
Прискалі ў лесу фашысцкія каты	194	525
Праважале сына маці	195	525
Каб жыць на свабодзе па-людску	196	525
На кані вараным	198	526
У бары зялёным	200	526
Ночка, ночка-чараўніца	201	526
Всёу вецер буйным	202	526
Шуміць, гудзе вясёлы вецер	203	526
Быццам чорная		
Грозная адплата		
Па полі, пакрытым туманам		
Ніколі не згінеш		
Піскавая партызанка		
Па знаёммай дарозе		
Над Бабруйскай		
Мы клятву даем		
Па дарожках паўночных		
Псэня пра Засянала		
Не зяюлькы паляны		
Там, дзе рэчка		
Ой, туманы		
Над вяршамі		
Там, дзе сёння		
На алушцы лесу		
Партызанская		

ГРОЗНАЯ АДПЛАТА

Гітлер аднавокі
У паход сабраўся,
Знішчыць лад савецкі
Падмога збіраўся.

Ды народ наш вольны
Зламаў чорту рогі,
Не знойдзе дадому
Акупант дарогі.

Кожнага фашыста
Наша куля зловіць,
Сваім воўчым мясам
Ён зямлю угноіць.

За кроў, за няволю
Мы адпомсцім кату,
Каб навек запомніў
Грозную адплату.

Край жа наш савецкі
Будзе красавацца,
Будуць людзі нашы
Весела ўсміхацца.

ПА ПОЛІ, ПАКРЫТЫМ ТУМАНАМ

Па полі, пакрытым туманам,
Туды, дзе дыміўся цягнік,
Ішлі змагары-партызаны,
Іх вёў камандзір-падрыўнік.

Жаданнем іх сэрцы гарэлі
Пусціць эшалон пад адкос.
Ім вецер дуў ў полы шыняляў,
Мароз красіў шчокі і нос.

Праходзілі смела, бадзёра,
Намер іх няможна спыніць!
За крыўду народа, за гора
Фашыстам ішлі адамсціць.

І шмат уззяцела ў паветра
Ад рук іх варожых машын.
Ім сведкай становяцца ветры
Ды шум стогадовых хваін...

Русский
советский
фольклор
АНТОЛОГИЯ

95	Булемет строчил без перебой	95
96	Как охотник Федор японцев прогнал	95
97	Ответ Катюше. (Нахожусь в Финляндии, Катюша)	98
98	Раскинулись ели широко	98

III. Великая Отечественная война

99	Двадцать второго июня	100
100	Не пыли, дороженька степная	100
101	При проходах мужа на Великую Отечественную войну. (Плач)	101
102	Ты стоишь молча ночью у вокзала	101
103	Помни октябрьский вечер	105
104	Мил уехал на войну. (Частушки)	106
105	Мил уехал на войну. (Частушки)	106
106	Товарищи, дружно, рубеж не сдавай!	107
107	На стены, под знамя! (Рвут самолеты, и танки гремят)	107
108	Шестнадцать бойцов. (Послушайте, братцы, что я вам скажу)	109
109	Сказ о двадцати шести гвардейцах-панфиловцах	110
110	Помню ночь метельную, шальную	110
111	Ехал Гитлер на Москву. (Частушки)	111
112	Утес	111
113	Возле города Ростова	112
114	Об яблочко. (Частушки)	112
115	Об Анне Грайтеровой. (Сигналом атаки, трубю призывной)	113
116	Балтийцы. (Балтийцы, вперед, на закятых врагов)	114
117	Словоз ветры, шторм и через все преграды	114
118	Я встретил его близ Одессы родной	115
119	Песня севастопольцев. (За нами холодное море)	116
120	Раскинулось море широко	116
121	Как прощались с женами, надевали ранцы	117
122	Песня о 216-й краснознаменной стрелковой дивизии. (Родилась ты в огне и тревоге)	117
123	Раскаса танкиста. (Мы шлем и гулем, а ты грустишь)	118
124	Песня о танкисте. (Встает заря на небосклоне)	119
125	Ты идешь дорогою военною	120
126	Девушка-сестра. (Вдалеке грохочут пушки)	121
127	Расцветали яблони и груши	121
128	Весь блиндаж снарядами разрушен	122
129	Сколько Гитлер ни воюй. (Частушки)	122
130	Опустились густые туманы	123
131	Партизанская. (Раскинулась роща широко)	123
132	Партизанская баллада. (Там, где ели на склоне...)	124
133	На опушке леса	124
134	Тишина. Ни огонька, ни звука	125
135	Располным-полна коробушка	126
136	Отцветали яблони и груши	128
137	Партизаны, партизаны. (Частушки)	128
138	Удивительный вопрос	129
139	Как фашистский генерал к партизанам в плен пошел	130
140	И на море и на суше, ох	130
141	Что вы, фрицы, приуныли. (Частушки)	131
142	Ходит Гитлер по Берлину	131
143	На осине две веревки. (Частушки)	132
144	Эх, яблочко. (Частушки)	132
145	Лети, письмо заветное, простое	133
146	В землянке. (В землянке уютной горит огонек)	133
147	Бьется в тесной пещурке огонь	134
148	Я слышала песню с тоской	134
149	Не столы, здесь стоящие	134
150	Жду тебя, хороший мой	134

134	148. Мой залеточка на фронте. (Частушки)	134
135	149. Я в тылу здесь боевая. (Частушки)	135
136	150. Милый раненый лежит. (Частушки)	136
137	151. Там, где солнышко заходит. (Частушки)	137
138	152. Дайте, дайте мне коня. (Частушки)	137
139	153. Скоро кончится война. (Частушки)	137
140	154. Плач по сыну	140
141	155. О жизни в оккупации. (Плач)	142
142	156. Прочитание по замученным фашистами советским гражданам	142
143	157. Прочитание по угнанным в фашистскую неволю советским де-вущкам	142
144	158. Ответ девушек. (Ничего подобного, ничего и не было)	143
145	159. Глухой неведомой дорогой	143
146	160. Вагон качается, ночь надвигается	144
147	161. Я в плену, в чужом краю далеко	144
148	162. Раскинулись рельсы далеко	144
149	163. Меня в неволю угоняют. (Частушки)	144
150	164. Марш 716-го полка. (Прошли мы с боями от Волги и до Нейсе)	144
151	165. Шли бои на море и на суше	144
152	166. Стихи залпы последние	144
153	167. Вой и кончилась война. (Частушки)	144
154	168. В Западной Европе часто меркнут звезды	144

116. ПЕСНЯ СЕВАСТОПОЛЬЦЕВ

За нами холодное море,
И рвутся снаряды вокруг,
Дымится в развалинах город,
Смыкается вражеский круг.

Мы долгие месяцы дрались в кольце,
За свой Севастополь сражались.
Дома эти, улицы, камни его
Недешево гадам достались.

И если, товарищ, нам здесь умирать,
Умрем же в бою, как герои,
Ни шагу назад — нам нельзя отступать,
Пусть нас в эту землю зароят.

Прощай, Севастополь, наш город-боец,
Прощайте, орлята-ребята,
Патронам в обьеме приходит конец,
Одна лишь осталась граната.

Пускай мы погибнем в неравном бою,
Но братья победы добьются,
Взойдут они снова на землю свою,
С врагами сполна разотгнутся.

Так яркое солнце нельзя потушить,
Так шторм успокоить нет силы,
Не будут враги в Севастополе жить,
Он станет им только могилой.

117

Раскинулось море широко
У крымских родных берегов.
Живет Севастополь могучий,
Решимости полной готов.

И грудью прикрыл Севастополь родной
Моряк, пехотинец и летчик.
У крешкой стены обороны стальной
Могилу находит налетчик.

Мы холод и стужу видали в боях,
Мы сваялись с дождем и ветрами,
Мы будем фашистов в боях истреблять
И знаем: победа за нами.

Так смело, друзья, в наш решительный бой,
Чтоб род весь людской мог воспринять,
Чтоб больше никто на родную страну
Не мог по-бабьински нагнупать.

Солдатские песни Суворов любил.
Бойцы помнят песни Чапаев.
Споем же, друзья, — пусть в боях прозвонит
Победная песня родная...

118

Как прощались с женами, надевали ранцы,
Оставляли врубовки, брали автомат, —
Расскажи, товарищ, про лутанцев,
Про суровых воинов, про ляхих ребят.

Нашей клятвы Родине перушимо слово,
Закалили метью мы сердца свои.
Храбрость Бондаренко и Пяткова
Нас зовет на новые, грозные бои.

От родного Дона до Кавказских склонов
Имена героев всех не перечтешь.
Высоко красуются знамена —
Боевая слава, воинская честь.

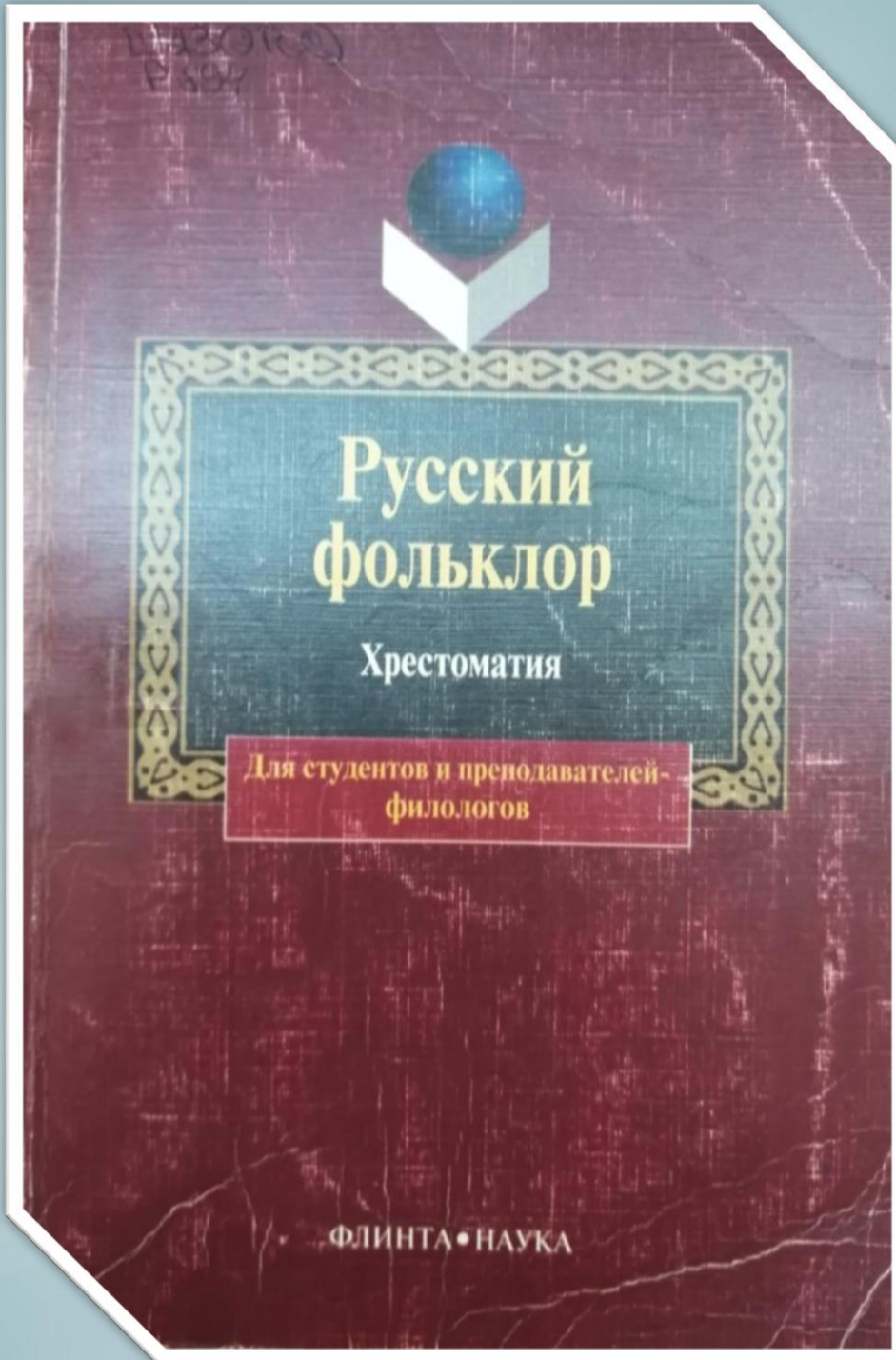
Назад ни шагу! — такой приказ.
Станет могилой врагу Кавказ.
За нами море — не отойдем.
Врагу на горе вперед пойдём.

119. ПЕСНЯ О 216-Й КРАСНОЗНАМЕННОЙ СТРЕЛКОВОЙ ДИВИЗИИ

Родилась ты в огне и тревоге
В украинских широких степях
И, как сталь в ярко пламенной домпе,
Закалилась ты в жарких боях.

Польхали степные пожары,
И ржавела дорогами кровь,
Шли полки твои с яростным жаром
На разгром всех коричневых псов.

Пронесли мы гордое знамя
Сквозь пожары, огонь боевой,
И, обветрен походною гарью,
Вел нас в бой командир боевой.

Пословицы 432

Фольклор периода Великой Отечественной войны 433

Начало войны 433

Фронтвой фольклор 442

Фольклор тыла 446

В оккупации 448

Партизанский фольклор 452

Фольклор угнанных в Германию 454

Фольклор Победы (первые послевоенные месяцы) 455

Словарики текстов (список сокращений) 462

Словарь устаревших, диалектных и малопонятных слов 462

Вот Ковпак нарекает разведчиков, как на свадьбу: девушками и парнями. Как полагается, невеста в цветах, все лошади в цветах, парни наряженные. Только невеста-то — разведчик, а парни-разведчики под парижским нарядом. Женушка помещиком надевала, повязку ему на рукав нацепила и дружку — компанию всю помещикам подала.

Везекает свадьба в село. А в селе немцев много было. Встречают: "Гут, гут, гут, гут!" Наши проезжают дальше. Проезжают глубже в село, довозжат до укреплений, дзотов. А на лошадях сундук был — приданое невесты. Там гранаты лежали, автоматы лежали. А у разведчиков под одеждой оружие было, патроны были. Как свадьба до дзотов доехала, так начан партизаны наступать, бросать гранаты, стрелять на автоматах.

А сам Ковпак с другой частью отряда вел наступление на село с другой стороны. Разведчики с тыла, а Ковпак с своей стороны. Так и выбили немцев из села. Это называется "свадьба Ковпака".

[РФ ВОВ. — С. 219–220]

ФОЛЬКЛОР УГНАННЫХ В ГЕРМАНИЮ

Песни

Раскинулись рельсы широко,
Над ними колеса стучат.
С Украины нашей вывозят
В Германию лучших девиц.

Как вспомню минуты прощанья,
Последние наши слова,
Так слезы помяются рекою
Из наших замученных глаз.

Прошайте, зеленые парки,
Уж больше мне здесь не бывать:
Я буду в Германии хмурой
Свой век молодой коротать.

[Кириленко. — С. 213]

Солнце всходит и заходит,
В моем лагере темно.
Днем и ночью дед пузатый
Стережет мое окно.

Стерегите как хотите —
Я и так не убегу;
Мне хотелось на Украину,
Но дороги не найду.

Вам б я знала мои родные,
Сколько в лагере живу:
И голода, и холода
За станком весь день стою.

В шесть часов нас будят.
Дед кричит: "Авштей, авштей!
Позанимайся, люд рабочий,
На работу побистрей!"

Мы на фабрику приехали.
А здесь тоже голодно.
Мы сидим в кругом лагере.
Разговоры про одно:

Если б нам домой вернуться,
Нам на родину своею,
Умереть бы нам не страшно
На родной земле.

[Кириленко. — С. 216–217]

Частушки

Выйди, маменька, послушай
Утром рано на зреч:
Не твоя ли дочка плачет
В чужой дальней стороне?

Надеем пшавя хлеба,
Копченая вода,
А еще мне надоели
Германские мащеры.

Фашисты в лагерь нас загнали
Близ самого озерышка.
Кто не поживи в лагерьх,
Тот не знает горюшка.

[Кириленко. — С. 223–225]

Пословицы и поговорки

Далеко до слез родных берег.
На чужой стороне и весна не красна.
С Родиною разлука — одна мука.
Чем быть в плену, лучше пасть в бою.

[Кириленко. — С. 229]

Не послушави Горного, а ведь он, Батюшка наш, знак подавал,
не робить нельзя.

У нас не говорили: Боже помози. У нас говорили: дай, Горный.
Работают, бывало, в хорошем забое, водку приносят, пьют и в забой
иду льют:
— Пей, Батюшка Горный, да нас не оставь.
А был он вроде черта, только добрый.

[Мисирев. — С. 156; Новицова, 1971. — С. 415–416]

ПОСЛОВИЦЫ

На заводе ал, а кругом смрад.
Петюшка Питер бока наши повятер, братцы-заподы унесли годья,
канавка-канавка совсем доканала.
Тому чай да кофей, а нам чад да копоть.
Тот на бумагопрядильне стоит, тот как свеча горит.
Лобочий человек — всему хозяин.
Лесная работа мастера хвалит.
Мушка — не ястреб, а неуч — не мастер.
Шахту спустился — живу не бывать.
Об да вода — шахтерская еда.
Что добываем, себе моголи поаем.
Что моем, а сами голосом воем.
Мин — что чирей: где захочет, там и сядет.
Мини чужое горе не горько.
Месие волю — она тюрьмы раскроет, беспорядок разроет.
Мальчино песню — в бараний рог да в острог.
Морду шли просители, а от двора мстители.
Мой год фабрикантам даром не пройдет.
Мосты, заборы сами повалются.

[Новицова, 1971. — С. 401–404]

Задание

Сопоставьте фольклор рабочих с крестьянской фольклорной традицией.

ФОЛЬКЛОР ПЕРИОДА ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

НАЧАЛО ВОЙНЫ

Двадцать второго июня
Ровно в четыре часа
Киев бомбили, нам объявили,
Что началась война.

Стучат колеса об рельсы,
Поезд покатится стремой.
Я из вагона, ты мне с перрона
Грустно помажешь рукой.

Кончилось мирное время,
Нам расставаться пора.
Я уезжаю, быть обещаю
Верным тебе до конца.

Прилет пора,
Снова уезжу тебя.
Ты улыбинься, в страду прижмешся,
Я расцелую тебя.

[Кириленко. — С. 22]

Частушки

Черна туча, черна туча —
Гитлер с запада идет.
Наша армия могоуча
Эту силу разоубет.

Капать слезы, погодите
На мою на белу грудь-
Вам, фашистам, не удастся
Силу русскую согнуть.

Не топтать фашистским гадам
Стены и углоины.
Как один народ наш стал
На защиту Родины.

[Кириленко. — С. 24, 25]

435651

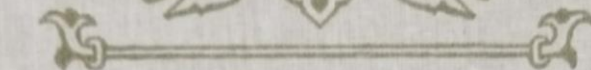
АКАДЕМИЯ НАУК СССР

РУССКИЙ
ФОЛЬКЛОР
ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЫ

75
ПОБЕДА!
1945-2020

Ш2312
У348

УЗРОЎНІ
АГУЛЬНАСЦІ
ФАЛЬКЛОРУ
ЎСХОДНІХ
СЛАВЯН

75
ПОБЕДА!
1945-2020

Гістарычныя прадпасылкі, тыпы і ўзроўні ідэйна-эстэтычнай агульнасці фальклору ўсходніх славян (К. П. Кабашнікаў)	3
Раздзел I. Ідэйна-эстэтычная агульнасць і нацыянальная спецыфіка песеннай творчасці ўсходніх славян	23
Вытокі песеннай вобразнасці фальклору ўсходніх славян (Л. М. Салавей)	24
Жанравая спецыфіка каляндарна-абрадавай паэзіі ўсходніх славян (Г. А. Барташэвіч)	138
Асаблівасці кампазіцыі ўсходнеславянскіх вясельных песень (Т. К. Цяпкова)	259
Раздзел II. Сюжэтная, ідэйна-тэматычная і эстэтычная агульнасць аповядальных жанраў усходнеславянскага фальклору	297

Жанравая, сюжэтная і ідэйна-тэматычная агульнасць навелістых бытавых казак (Л. П. Барабанова)

Паданні ўсходніх славян пра барацьбу з захопнікамі (А. В. Іваніца)

Раздзел III. Ідэйна-эстэтычная агульнасць усходнеславянскага фальклору

Узаемасувязі сучаснага фальклору (К. П. Кабашнікаў)

Заклучэнне (К. П. Кабашнікаў)

ПАДАННІ УСХОДНІХ СЛАВЯН ПРА БАРАЦЬБУ З ЗАХОПНІКАМІ

У ліку вясельных праблем айчынай фалькларыстыкі, якія чакаюць сваіх даследчыкаў, знаходзіцца праблема параўнальнага вывучэння ўсходнеславянскіх паданняў. Станаўленню гэтай праблемы садзейнічала больш ці менш паспяховае тэарэтычнае асэнсаванне паданняў на нацыянальных узроўнях, а таксама іх публікацыя ў розных выданнях¹.

Усходнеславянскія паданні маюць агульныя вытокі, супадаюць іх асноўныя жанравыя асаблівасці, ім уласціва шырыня тэматыкі. Найбольш значныя раздзелы складаюць талпаніччыны і гістарычныя творы. Паданні з гістарычнымі матывамі заўсёды прыцягвалі ўвагу сваёй гістарычнай накіраванасцю. Яны займалі і займаюць важнае месца ў сістэме культурных каштоўнасцей грамадства як вусная гісторыя народа, садзейнічаюць фарміраванню гістарычнага светапогляду асобы, з'яўляюцца сховішчам неацэнных звестак пра мінулае далёкае і блізкае. У наш час, калі абуджаецца цікавасць да мінулых чыны, калі надзённымі з'яўляюцца пытанні ўсебаковага і аб'ектыўнага адлюстравання пройдзенага гістарычнага шляху, паданні ў пэўнай ступені спрымаюць узаўважэнне шматколеравай карціны развіцця, дапамагаюць адчуць каларыт эпохі. Менавіта таму ў цэнтры даследавання — паданні з гістарычнымі матывамі.

Дадзены раздзел народнай няказачнай прозы не ўяўляе адзінага цэлага ў тэматычных, сюжэтных, ідэйных, эстэтычных адносінах. Побач з творамі пра гістарычных асоб знаходзіцца творы пра гістарычныя падзеі, паміж якімі часам немагчыма правесці мяжу. Разам з гэтым паданняў пра гістарычныя падзеі значна больш, чым пра гістарычных асоб, што характэрна як для беларускага, так і рускага і ўкраінскага фальклору.

Распаўсюдка вынесенай у загаловак тэмы ажыццяўляецца

¹ Сякілова В. К. Русские исторические предания. М., 1970; Криничная Н. А. Русская народная историческая проза: Вопросы генезиса и структуры. Л., 1967; Яна ж. Персонажы прэдыяй: Стываленне і эвалюцыя образа. Л., 1988; Га, тэксавы: Сяварныя прэдыяй (Беломорско-Обонезскі рэгіён) / Изд. подгот. Н. А. Криничная. Л., 1978; Легенды і паданні / Склад. М. Я. Грымблат і А. І. Гуров. Уступ. арт. М. Я. Грымблата. Мн., 1983; Легенды та переклады / Упоряд. та прыклад. А. Д. Іваніца; Уступ. ст. О. І. Дзя. Кніж., 1985; і інш.

на некалькіх узроўнях. Одним з такіх узроўняў параўнальнае ў даследаванні з'яўляецца сюжэт. Наступны ўзровень параўнальнага вывучэння паданняў усходніх славян лагічна вынікае з папярэдняга і мае сваё перасярэдняе да яго дачыненне. Гэта ўзровень матыву. Яшчэ адным узроўнем аналізу з'яўляюцца вобразы ўсходнеславянскіх паданняў.

СЮЖЭТЫ І МАТЫВЫ УСХОДНЕСЛАВЯНСКІХ ПАДАНАННЯў ПРА БАРАЦЬБУ СА ЗВЕННІМІ ВОРАГАМ

Для ўсходнеславянскіх паданняў уласціва свайго роду ўстойлівае форм адлюстравання рэчаіснасці, пэўны стэматызм, паўтаральнасць сюжэтаў, матываў, вобразаў.

Праблема паўтору фальклорных з'яў даўно знаходзіцца ў цэнтры ўвагі даследчыкаў. Акрэсліць кола пытанняў і даць адказ на іх на матэрыяле легенды паспрабаваў К. В. Чыстоў: «...пра што сведчыць паўтор фальклорных з'яў — пра паводжанне пэўных груп сюжэтаў ад аднаго праддэтрамінаванага міфа, пра ўзаемны ўплыў традыцый, пра падобнасць чалавечай псіхікі, пра дзеянне агульных законамернасцей або, нарэшце, пра залежнасць ад адной псіхалогічнай або кніжнай крыніцы?»² Даследчыц пагаджаецца з высловамі В. М. Жырмунскага, што ў аснове падобнасцяў матываў, сюжэтаў, стылістычных сродкаў і г. д. — падобнасць тым, пэўных сітуацый, пэўнай логікі развіцця значных сюжэтаў. Не менш каштоўны для разумення прыроды і характару фальклорных паўтораў з'яўляецца меркаванне В. М. Жырмунскага пра неабходнасць дыферэнцыяцыі розных, хоць і ўзаемназвязаных, тыпаў падобнасцяў. Калі ў аснове такога ці іншага падання, у якім расказваецца пра нашоце, кожны раз кладзецца пэўны рэальны факт, то ўзнаўленне падобнасцяў стэрэатыпу, «Сістэма новай культуры сведчыць складанасці на аснове тых самых прынцыпаў пабудовы, якія былі і раней у папярэдніх сістэмах»³. І ў паданнях можна сустрэць тэмы і схемы, якія ўжо існавалі ў мінулым, што знаходзіць сваё пацвярджэнне ў гістарычных дэталіках. Можна сказаць, што выкарыстанне адной схемы ў клякратым творы неабходна вядзе да далейшай схематызацыі яго зместу.

Але хоць адлюстраванне рэчаіснасці ў паданнях пра нашоце і змаганне з ворагам і адбываецца па пэўнаму стэрэатыпу, усё ж яно суадносіцца з унутранай прыродай жывотнага. У паданнях паўтараюцца апісанні тых адзінаў, гора і бады.

² Чыстоў К. В. Легенды аб «чужах» іх з праблема гісторычнасці фальклорных сюжэтаў // Славянскі фальклор і гісторыя дэманічнасці. М., 1965. С. 38.

³ Фрейдэнберг О. М. Миф в литературе древности. М., 1978. С. 167.

УРОКИ ЛИТЕРАТУРЫ

№ 6 - 2010 / ПРИЛОЖЕНИЕ К ЖУРНАЛУ «ЛИТЕРАТУРА В ШКОЛЕ»

В номере:

РАЗУМНОЕ, ДОБРОЕ, ВЕЧНОЕ

Фольклор войны.

Пословицы и поговорки. Загадки.
Частушки. Устные рассказы и анекдоты
(1)

УЧА, УЧУСЬ

Д.И. СУББОТИН —
Пословицы народов
разных стран мира.
V класс (4)

Т.Г. СОЛОВЕЙ —
«А песня русская жива!».
VIII класс (7)

**ПОКА НЕ ДОГОРЯТ
ВЫСОКИЕ СВЕЧИ**

В.И. ПОЖИДАЕВА —
Частушки, рождённые войной.
Композиция. VII—XI классы (14)

Эдуард Улан. Русская песня. 2009

ФОЛЬКЛОР ВОЙНЫ

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ

Взять меня в неволю врагам не позволю.
Воин воюет, а жена дома горюет.
Говорил бы много, да враг у порога.
Для фашистских палачей нет спокойных ночей.
И вилы не без силы.
И сирень не цветёт: чует фашистский гнёт.
Лучше быть вдовой героя, чем женой труса.
Муж — на танк, жена — на трактор.
Наша армия не одна — с нею вся страна.
Наша сила — в крепости тыла.
Немец от страха не дышит, когда партизана слышит.
Отвага и труд врага сотрут.

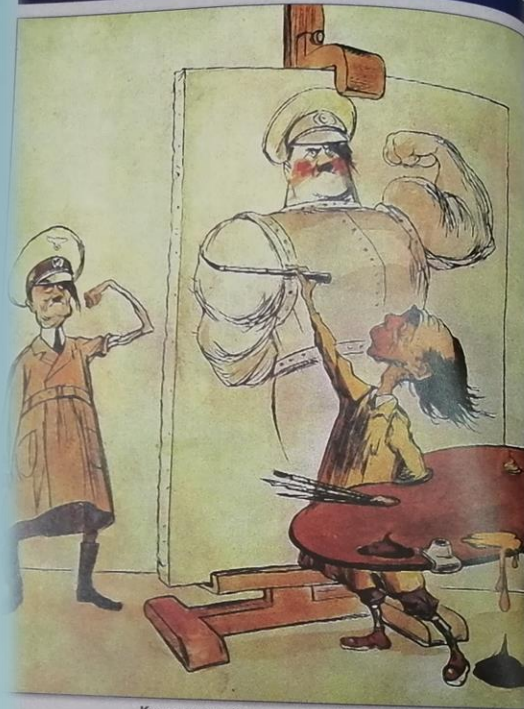
Паровоз под откос, эшелон под уклон —
таков партизанский закон.
Сеют небылицы подлые фрицы.
С миру по нитке — Гитлеру верёвка.
Такая у фашистов программа —
забрать всё до грамма.
Фашистскому зверю ни в чём не верю.
Чем дальше в лес, тем хуже для СС.

ЗАГАДКИ

Ползёт черепаха — стальная рубаша, враг
в овраг, черепаха — куда враг. (Танк.)
Не птица, а летит, без головы, а трещит.
Если капнет — на земле ахнет.
(Бомбардировщик.)
Без рук, без ног — к немцам скок, а немцы
вдруг — без ног и без рук. (Мина.)

ПОБЕДА!
1945–2020

Кукрыниксы. Кривое зеркало. 1942

мой закрыта, в землю зарыта, ждёт
фрица-бандита. (Салёрная

ленту в косу не завяжьшь?
встную.)

звонко, чугунным горохом
стальная гора напролёт.
танковое ружьё.)

е, а сияет, не мина, а врага
лет. (Штык.)

лоёт, немец заорёт.
ский миномёт «катоша».)

оркестр больше всего танцуют
Тод выстрел «катоши».)

лет, упадёт — носом землю
битый немецкий самолёт.)

не зверь, не птица, а
мясом питается и кровью его
(Гитлер.)

ется, двумя буквами
я. («СС».)

ЧАСТУШКИ

Скоро, скоро на войну,
Скоро на позицию.
На кого я оставляю
Свою крупилицу?

Девочки, война, война
До самого Урала.
Девочки, война, война,
Молодость пропала.

Приспал миленький печаль,
Я на стол положила.
Треугольная печаль
Сердце растревожила.

Зададим фашистам баню,
Ох, и баню жаркую!
Не бывать нашей земле
Под фашистской маркою.

Девочки, война, война.
Что наделала она?

Из хороших человек
Понаделала калек.

Ах, фашисты, что вам надо?
Не пойму я одного:
Ах куда же вы девали
Дорогого моего?

Мой милёночек на фронте,
А я буду его ждать.
Буду шить ему рубашки
И украдкой целовать.

Был мой милый на войне,
Получил медали две.
Воевал он на Дону,
Отдал жизнь за Родину.

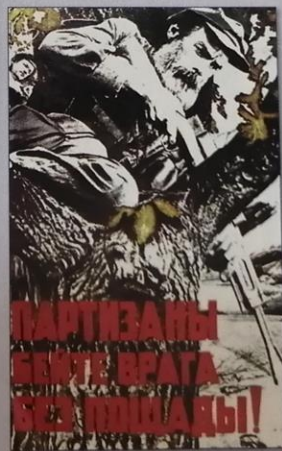
Ласточка-касточка,
Осталась я солдаточка.
Ласточка бескрылая,
Осталась я без милото.

Партизанит мой сынок,
Партизанит дочка.
Помогают им народ,
Лес да тёмна ночка.

Мой милёнок — партизан,
По лесу скитается.
Моё сердце молодое
По нём разрывается.

На берёзе есть полоски
И в германской стороне,
Только русские берёзки
Во сто раз дороже мне.

Били фрицев на Кавказе,
Били фрицев на Дону,
Как догнали до Берлина,
Колотили на дому.

Маки — цветы нашей памяти

Расцвела черёмуха,
И поют соловушки.
Мы фашистов выгнали
Из родной сторонушки.

Снова песни распевает
И цветёт родимый край.
Никогда мы не забудем,
Как пришёл девятый май.

— Что будет со мною, если проиграю
войну?

Портрет ему ответил:
— Меня снимут, а тебя повесят.

Фриц рассуждает

— Никак не могу постигнуть тонкостей
русского языка. Одним словом у них обо-
значается несколько предметов. Когда
красноармейцы захватили в плен ефрей-
тора Мюллера, это называется «захват».
Когда нас окружили под Петровкой, это
был «обхват», а потом, когда одна кол-
хозница стукнула меня по голове, это
был «ухват».

УСТНЫЕ РАССКАЗЫ И АНЕКДОТЫ

Гитлер и Наполеон

— Скажи, как мне воевать дальше? —
спросил Адольф Наполеона.

— С кем воевать? — спросил Наполеон.

— С красными! — ответил Гитлер.

— Не знаю, кто такие красные, — гово-
рит Наполеон.

— Ну, с большевиками, — пояснил
Гитлер.

— Не слышал про таких, — сказал
Наполеон.

— Ну, с русскими, — возмутился Гит-
лер.

— А-а-а! — протянул Наполеон. — Так
бы и сказал, с русскими. А докуда ты до-
шёл?

— До Сталинграда, — сказал Гитлер.

— Тогда ложись со мной рядом, — от-
ветил на это ему Наполеон.

Разговор Гитлера с портретом

Когда началась война Германии с
Россией, Гитлер подошёл к своему пор-
трету и спросил:

Карельская ночь

— Скажи, Франц, в Карелии всегда та-
кие белые ночи?

— Не беспокойся, Фриц, как только
русские пойдут в атаку, у тебя сразу же в
глазах потемнеет.

Точные сведения

Разведчик: — Бабушка! Много немцев
осталось в вашей деревне?

Бабушка: — Много, родимый, целое
кладбище.

— Скажи, Вилли, куда пойдёт наш
поезд?

— Боюсь, что под откос!

ПОЖИДАЕВА Валентина Ивановна —

учитель Лежневской основной общеобразовательной школы Тимского района Курской области

ЧАСТУШКИ, РОЖДЁННЫЕ ВОЙНОЙ

КОМПОЗИЦИЯ

VII—XI КЛАССЫ

1-й ведущий. Неумолимо течёт река времени. Минуло уже шестьдесят пять лет с того памятного дня, когда завершилась Великая Отечественная война. Много воды утекло с тех пор. Заросли шрамы окопов, исчезли пепелища сожжённых городов и сёл. Но и спустя больше шестидесяти лет не забыли мы народный подвиг.

2-й ведущий. Вехи истории. Они не только в скромных мемориальных досках и величественных монументах — надёжных знаках памяти человеческой, но и в слове. Одна художественная литература об этой войне уже сегодня составит сотни томов. Ей, вероятно, суждено пополняться новыми страницами, пока живо слово на русской земле.

3-й ведущий. Для нас значимы не только книги тех, кто наделён писательским талантом, но и произведения безвестных авторов, чьё слово передавалось из уст в уста, и воспоминания участников и свидетелей той поры.

И поэтому сегодня мы решили обратиться к нашим дедушкам и бабушкам, которых так или иначе коснулась Великая Отечественная война. Мы услышали немало немудрёных рассказов-воспоминаний о военной године и записали от них бесценные сокровища — произведения устного народного творчества.

1-й ведущий. Наш сегодняшний рассказ о частушках, рождённых войной. Частушки — один из жанров устного народного творчества песенно-декламационного характера. Они остроумны и разнообразны по содержанию. Рождённые в народе, они выражают его душу, в них отражается его жизнь, надежды и чаяния.

2-й ведущий. Частушек, которые родились в годы Великой Отечественной войны, много. Они пелись на фронте и в тылу, а в послевоенное время — почти во всех районах нашей области.

3-й ведущий. Каждая частушка, услышанная нами, радовала как свидетельством неиссякаемости народного творчества. Одно из достоинств записанных нами частушек — их тематическая многоликость. О чём только не поётся в них! И о патриотизме наших солдат, и о любви, о верности, и о трудной жизни в тылу, и об уверенности в победе, и о том, какими долгожданными были весточки с фронта, и о родном крае, и о конце войны. Всё вместили в себя частушки военных лет.

1-й ведущий. Они невелики по объёму. Но как часто в них слышатся глубокие чувства народа, пережившего нападение фашистов, оккупацию и одно из величайших сражений Великой Отечественной войны — Курскую битву, которая завершилась блестящей победой Красной Армии, труженников городов и сёл Курской области.

Заранее подготовленные учащиеся исполняют частушку:

Самолёт летит,
Слышь, мотор гудит.
Мой милёнок наступает —
Скоро немец побежит.

2-й ведущий. Многие частушки военных лет проникли грустью о несбывшихся мечтах и надеждах. Такие частушки называют у нас страданиями. Они поются протяжно, раздумчиво, с глубокой печалью.

Подготовленные учащиеся исполняют частушки:

Ах, война, ты, война,
Надоела всем она.
Надоела, девки, нам:
Все ребята наши там.

Ох, война, война,
Что же ты наделала?

Из чёрного милёнка
Сделала ты белого.

Беда, горе — не рассада,
Не раскинешь по грядам.
И ручица — не лучина,
Не сожжёшь по вечерам.

Ах, война, ты, война,
Что же ты наделала?
Убила милого моего,
Румянова, белова.

3-й ведущий. Многие частушки рисуют тяжёлую жизнь солдаток и вдов, которые вдоволь испытали горя в страшную годину, взвалив на себя не только женскую, но и мужскую работу.

Звучат частушки:

Девочки, война, война,
Девочки, окопы рыть.
Девочки, война заставила
Смолоду без мужа жить.

Мой муж на войне
Управляет ротой,
А я тоже не сижу,
На волах работаю.

А я с миленьким простилась:
Его взяли на войну.
И осталась я одна.
Будь ты проклята, война!

Вот и кончилась война
И осталась я одна.
Я и лошадь, я и бык,
Я и баба, и мужик.

1-й ведущий. В годы войны многое значило письмо. Его ждали с нетерпением и затаённой тревогой. Одинаково дорого было оно и бойцам, защищавшим Родину, и тем, кто оставался в тылу. Оно согревало. И для тех, и для других оно было поддержкой, радостью, долгожданной весточкой от самых дорогих и любимых.

Принесли мне письмо
На парадное крыльцо;
Не пипись, не елось:
Прочитать хотелось.

Получила письмо
Чёрною косицею,

Художник В. Н. Дани. 1942

Раскубрила, прочитала:
Гонят на позицию.

2-й ведущий. Иногда в этих тёмных косицах — письмах военных лет, которые приходили без конвертов и без марок, а были свернуты в треугольники, — сообщалось и самое страшное: «Ваш сын (брат, муж) пал смертью храбрых в боях за Советскую Родину».

Получила письмо
Из города Кракова.
Когда села, прочитала,
Горько я заплакала.

3-й ведущий. Но, несмотря на то, что частушки военных лет больше грустные, и в них часто звучит уверенность в победе, проявляется патриотическое чувство народа, его героизм и самоотверженность.

Как у нас на горе
Поставили орудия,
За колхоз пойду ребром —
За Сталина грудью.

Милый мой, милый мой,
На войну возьми с собой,
Там ты будешь воевать,
Я — патроны подавать.

Чтобы печка разгорелась,
Надо жару поддавать.
Чтобы лучше нам жили,
Надо немца шибче гнать.

Ой, калина, ты, калина,
Красная смородина,
Не дадим тебя мы немцам,
Дорогая Родина!

1-й ведущий. Интересные частушки о войне можно было прочитать на страницах «Курской правды» тех лет. В них и

надежда, и заклинание, и вера в победу над врагом, и жгучая ненависть к злу и смерти.

Бей их, милый, без пощады,
Презирая смерть свою.
Пусть узнают фрицы-гады:
Мы тешь за Родину свою.

И ещё:

Фриц пришёл к нам — не просили.
Так попросим его встать.
Мы не раз уж немца били,
Мы побём его опять.

2-й ведущий. К годовщине в Медвенском районе Курской области сложились куплеты о битве на Курской дуге, о героизме советских солдат:

Ой, земля, моя земля,
Ой, земля Курская,
В сорок третьем здесь гремела
Наша слава русская.

Мчатся грозною лавиной
Наши танки напролом.
Мы под Прохоровской ныне
Рассчитаемся с врагом.

1-й ведущий. В частушках блистательно проявляется творчество народа. Частушки везде звучат, они многого касаются, вторгаются во все области, в них никогда, даже в суровую военную пору, не гаснет здоровый народный юмор.

Пошла плясать
Наша Пелагея.
Уперёд пулемёт —
Сзади батарея.

Раз, два, треска —
Милому повестка.

Бог с ним, не туку,
До вокзала провожу,

Гитлер Сталина спросил:
Где твоё оружие?
Иль не видишь, чёрт косой,
Вся Москва загружена?

1-й ведущий. Знакомство с частушками на военную тематику дало нам и возможность проследить связь родного края со всей страной. В них мы услышали историю поколения защитников Отечества. Мы почувствовали, что война пахнет огнём и смертью.

2-й ведущий. Отремели бои, стала историей Великая Отечественная... Нет, не да и прозвучит где-то частушка о тех суровых годах, напоминающая ныне живущим о былом.

3-й ведущий. Над одними вы весело посмеётесь, над другими задумаетесь, над третьими, может быть, и погорстите. А иную, возможно, и запомните, и спойте при случае — и вот снова захвёт частушка, дошедшая до нас из времён войны...

В композиции использованы частушки, записанные в Курской области экспедиционным отрядом «Сказитель».

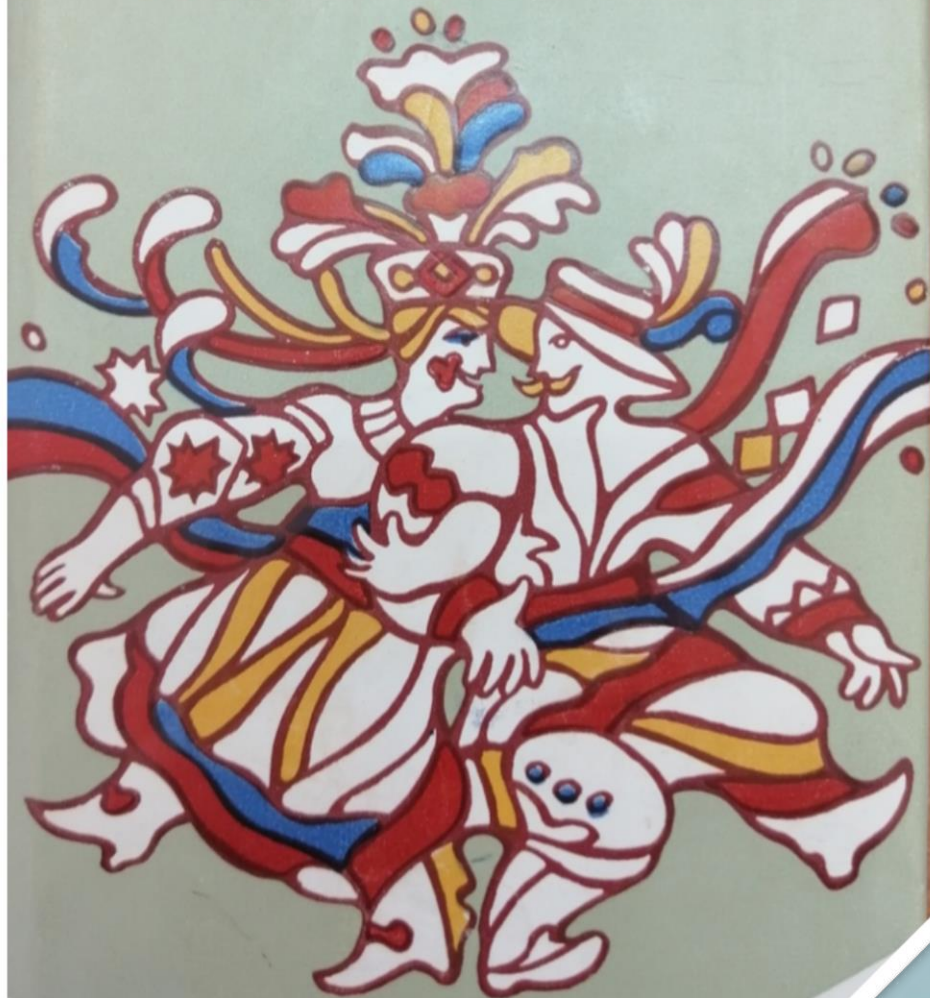

На Прохоровском поле. 2000-е гг.

43(2)
рр999

А.С.Фядосік

БЕЛАРУСКАЯ БАВЕЦКАЯ ФАЛЬКЛАРЫІСТЫКА

75
ПОБЕДА!
1945-2020

ГЛАВА 3

Вялікая Айчынная вайна ў народнай творчасці і фалькларыстыцы

Вераломны напад фашыскай Германіі на нашу краіну парушыў здзяйсненне велічных стваральных планаў. Дзейнасць усіх галін гаспадаркі была падпарадкавана задачам вайны. Камуністычная партыя вяла ў гэты час вялікую выхаваўчую работу: выкрывала злачынныя мэты фашысцкіх захопнікаў, падымала на барацьбу ўвесь народ, узначальвала партызанскі рух і надпольную дзейнасць, арганізоўвала забеспячэнне фронту ўсім необходимым і г. д.

Вялікую выхаваўчую ролю адыгрывалі ў гэты час літаратура і вуснапаэтычная творчасць. Палымныя словы Янкі Купалы і Якуба Коласа, Міхася Лынькова і Кузьмы Чорнага, Кандрата Крапівы і Пімена Панчанкі, Пётруся Броўкі і Пятра Глебкі, Максіма Танка і Аркадзя Куляшова западалі ў душы савецкіх патрыётаў, клікалі іх у бой з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У сваіх творах яны выкрывалі гебельскаўскую хлусню аб «новым парадку», які ўстанаўлівалі гітлераўцы на захопленых нашых землях, паказвалі сапраўдны твар фашысцкіх людзедаў, іх здзекі з савецкіх людзей, знішчэнне імі цэлых вёсак з жыхарамі.

У гэтыя грозныя гады суровых выпрабаванняў не спынялася бытанне традыцыйных і ўзнікненне новых вуснапаэтычных твораў беларускага народа. Яны саздзейнічалі патрыятычнаму выхаванню савецкіх людзей, развенчвалі міф аб непераможнасці фашыскай арміі, натхнялі на змаганне з ворагам, усялялі ўпэўненасць у перамозе над захопнікамі.

Патрыятычныя пачуцці, жаданне да апошняй кроплі крыві змагацца з ворагам абуджалі да жыцця тыя традыцыйныя народныя творы, у якіх славіліся гераічныя подзвігі і ўчынкі народных герояў. Актыўна бытавалі творы, якія былі сугучны часу, адпавядалі настроям савецкіх людзей. Сярод іх песні і прыпеўкі, казкі і анекдоты, легенды і вусныя апавяданні, прыказкі і прымаўкі. Ствараліся і новыя творы гэтых жанраў.

Нямецка-фашысцкія акупанты забаранілі насельніцтву на захопленых тэрыторыях слухаць савецкае радыё, чытаць савецкія газеты і часопісы, распаўсюджваць лістоўкі. Аднак, нягледзячы на гэтыя забароны, праўдзівае слова савецкага друку даходзіла да многіх акупіраваных гітлераўцамі раёнаў. І ўжо з самага пачатку вайны ў беларускіх газетах нярэдка змяшчаліся народнапаэтычныя творы. У газеце «Савецкая Беларусь» (1941.

Змест

Уводзіны

3

Глава 1

Станаўленне
беларускай савецкай
фалькларыстыкі

10

Глава 2

Беларуская савецкая фалькларыстыка
ў перыяд рэканструкцыі народнай гаспадаркі
і пабудовы сацыялізма

84

Глава 3

Вялікая Айчынная вайна
ў народнай творчасці і фалькларыстыцы

122

Глава 4

Пасляваенная і сучасная фалькларыстыка

148

Заклучэнне

340

Паказальнік імён

345

1996 (Бел)
А. С. Фядосік

Развіццё
беларускай
савецкай
фалькларыстыкі

75
ПОБЕДА!
1945–2020

Уводзіны	3
Беларуская фалькларыстыка ў 1917—1945 гады	
Беларуская фалькларыстыка пасляваеннага часу	2

БЕЛАРУСКАЯ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКА Ў 1917—1945 ГАДЫ

Перамога Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, якая была ажыццёўлена рабочым класам і бяднейшым сялянствам пад кіраўніцтвам Камуністычнай партыі, адкрыла вялікія перспектывы для ўздыму навукі і культуры ўсіх народаў нашай краіны, для шырокага развіцця мастацкай творчасці працоўных мас.

Для беларускіх працоўных, як і для працоўных іншых народаў Расіі, Кастрычніцкая рэвалюцыя адыграла важнейшую ролю ў іх лёсе: яна вызваліла іх ад усякага прыгнёту і стварыла ўмовы для сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў, павышэння матэрыяльнага ўзроўню жыцця народных мас, перабудовы бытавога ўкладу, ліквідацыі непісьменнасці, развіцця нацыянальнай культуры.

1 студзеня 1919 г. — дзень утварэння Беларускай ССР — стаў нацыянальным святам беларускага народа, днём уасаблення на практыцы нацыянальнай палітыкі Камуністычнай партыі.

Роўная сярод роўных Беларуская рэспубліка актыўна ўключылася ў будаўніцтва новага, сацыялістычнага ладу. Пачалося грандыёзнае культурнае будаўніцтва. Разам з агульным развіццём навукі шырока разгортаецца этнаграфічна-фальклорная работа.

Перад савецкімі фалькларыстамі паўсталі важнейшыя задачы: запісаць у народзе традыцыйны фальклор, асабліва тыя вуснапаэтычныя творы, якія ў дарэвалюцыйны час не друкаваліся з-за іх вострай сацыяльнай накіраванасці; зберагчы для нашчадкаў, сабраць і выдаць зводныя зборы беларускай народнай творчасці; тэарэтычна асэнсаваць з пазіцыі марксісцка-ленінскай навукі багацейшую фальклорную спадчыну беларусаў;

даследаваць сучасныя фальклорныя працэсы і вызначыць месца традыцыйных твораў у духоўным жыцці савецкага народа.

Абапіраючыся на марксісцка-ленінскае вучэнне аб развіцці грамадства, на дасягненні савецкага народа ў сацыялістычным будаўніцтве і развіцці навукі, савецкая фалькларыстыка даследуе з'явы фальклору ў іх сувязі з матэрыяльным і духоўным жыццём народа ў пэўныя гістарычныя перыяды.

У дарэвалюцыйныя часы фалькларыстыка атаясамлівалася з этнаграфіяй або з літаратуразнаўствам і разглядалася як іх частка. Таму і падыход да вывучэння з'яў фальклорнага працэсу часцей за ўсё быў аднабаковы.

Не парываючы сувязей з літаратуразнаўствам, этнаграфіяй, лінгвістыкай, музыказнаўствам і тэатразнаўствам, фалькларыстыка вылучылася ў асобную самастойную навуку, у якой усталявалася свая спецыфічная методыка даследавання вуснапаэтычных твораў і з'яў фальклорнага працэсу.

Нягледзячы на адсутнасць адзінства поглядаў на спецыфіку фальклору і яго ролю ў грамадстве, агульнапрызнаным з'яўляецца разгляд вуснай народнай творчасці як спецыфічнай формы мастацкай свядомасці калектыву, як мастацтва, якое задавальняе не толькі бытавыя, але і эстэтычныя запатрабаванні працоўных, як асобай мастацкай сістэмы з пэўнымі жанрамі, відамі, выяўленчымі сродкамі.

Шлях развіцця беларускай савецкай фалькларыстыкі не быў простым. Яе станаўленне характарызавалася барацьбой з нацыяналістычнымі тэндэнцыямі, якія праяўляліся пад уплывам рэакцыйных плыней старой буржуазнай навукі; барацьбой з нацыяналістамі і прыхільнікамі іх шкодных «тэорый» аб паходжанні беларускага народа, яго мовы і культуры; барацьбой з кансерватыўна-буржуазнымі поглядамі на развіццё мастацтва.

У выніку гэтай жорсткай і бескампраміснай ідэалагічнай барацьбы ў беларускай фалькларыстыцы перамагла марксісцка-ленінская метадалогія. Перамагла яна дзякуючы нястомнаму кіраўніцтву Камуністычнай партыі, вялікаму ўплыву на дзейнасць беларускіх фалькларыстаў перадапоў рускай навукі, якая мела багатыя традыцыі навуковага даследавання фальклору рэвалю-

Ш 26
У 419

Л.Ф. Штэйнер

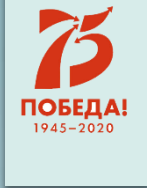
ВАРОЖАЦЬ
БАЛАДЫ
ВЯКОЎ

75
ПОБЕДА!
1945-2020

ЗМЕСТ

Уступ	3
Балада і лёс народа	11
Справдчае і зменлівае	47
Балады спагады і пратэсту	86
Магутны лад балад	97
Балады мужнасці і гераізму	121
Гэта ў чалавечай натуре	138
Згядкі пра будучыню	169
Жаір, смерці якому ніхто не жадае...	191
Заклучэнне	230
Паказальнік імёнаў	235

Научное издание

Штэйнер Иван Федорович

КОЛДУЮТ БАЛЛАДЫ ВЕКОВ:
БЕЛОРУССКАЯ БАЛЛАДА
И СЛАВЯНСКИЕ ТРАДИЦИИ

Минск. Издательство «Навука і тэхніка»
На беларуском языке

Навуковае выданне

Штэйнер Иван Фёдорович

гэтым ішла гаворка ў артыкуле Г. Бакалава «Рэвалюцыйная літаратура Баўгарыі» (Маладняк. 1931. № 2). Згяджаючыся з думкай аўтара аб тым, што «паэзія Х. Боцева апладняе сучасную, у тым ліку і баладу», можна дабавіць ў выказванне і слова «беларускую». Балада Х. Боцева «Хаджы Дзімітр», прысвечаная неўміручаму подзвігу адважнага юнака, перакладзеная ў гэты перыяд на беларускую мову, уплывала на свядомасць беларусаў з не меншай сілай, чым на веліч ідэалаў балгарына. Акрамя таго, найбольш значныя дасягненні балгарскай героіка-рэвалюцыйнай балады былі знаёмы беларускаму чытачу. Гэта «Чырвоныя эскадроны», «Бунт Везувія» Х. Смірненскага, «які адрадіў боцеўскай», гераічная паэзія аўтара з сілай, падобнай боцеўскай, гераічная паэзія аўтара «Верасня» Г. Мілева, балада Вераснёўскага паўстання «Нікадзім К. Кюляўкава, творы згаданых вышэй А. Разцветнікава, М. Фурнаджыева, А. Карайлічава, Н. Хрэлкава і інш. Значную ролю ў гэтым працэсе адыгралі і традыцыйны народнай паэзіі, што было характэрна для ўсяго перыяду развіцця і станаўлення беларускай балады. Таму няма неабходнасці вылучаць паасобныя супадзенні сюжэтнага плана ці, што верагодней, у структуры твораў.

Усё ж беларуская гераічная балада міжваеннага перыяду не стала яркай з'явай у беларускай паэзіі, што тлумачыцца канкрэтнымі адметнасцямі развіцця нацыянальнай літаратуры і грамадства ў цэлым, але яна ў пэўнай ступені падрыхтавала велічны ўзлёт жанравай разнавіднасці ў гады вайны і пасляваеннага перыяду, аб чым і пойдзе гаворка.

БАЛАДЫ МУЖНАСЦІ І ГЕРАІЗМУ

Ніколі не ехаць
Хлапцу маладому...

М. Сурначоў

Сярод шматстайных жанравых разнавіднасцей славянскай балады адметнае месца належыць гераічнай, ці, што будзе больш дакладна, вайнавай баладзе. Месца гэта настолькі своеасаблівае, што поруч з баладай рагэтычнай (у першую чаргу класічнага ўзору) яна, па мантычнай (у першым абліччы жанру. Невыпадкова ў святонасці большасці звычайных чытачоў слова «балада» адносіцца большасцю або з нечым таямнічым і загадкавым, або асацыіруецца або з суровыя дні выпрабаванняў, які часцей за ўсё завяршаецца трагічна. Для беларускай паэзіі ў адрозненне ад некаторых славянскіх літаратур падобнае ўсведамленне па-сапраўднаму пачалося ў гады вайны, калі нацыянальная гераічная балада дасягае сапраўднай сталасці, становіцца сапраўды этычнай і эстэтычнай з'явай, аб якой шырока і ўсебакова загаварылі ва ўсім славянскім свеце. Тлумачыцца гэта перш за ўсё выключна арганічным спалучэннем нацыянальнай баладнай традыцыі з усенароднай барацьбой з ворагам. Пра апошнія ў славянскай гісторыі і літаратуры разнаўстве сказана ўжо дастаткова, таму няма, відаць, вострай патрэбы яшчэ раз акцэнтаваць на гэтым увагу. (Падобныя з'явы ўласцівы не толькі славянам. Адраджэнне баладнай формы адбываецца ў «часы Супраціўлення фашызму ў Францыі. Паэтыка, гераізм, драматызм усенароднага змагання супраць захопнікаў «прымушае» французскую паэзію «ўспомніць» баладу і надаць ёй новае жыццё і новы выгляд»¹.)

З нацыянальных і іншанацыянальных традыцый вярта нагадаць у першую чаргу выразную схільнасць да сімволікі, абагульнена-алегарычнага ўспрыняцця і ўвасаблення рэчаіснасці, якая па сутнасці стала адной

¹ 100 шедьоври на баладата. София, 1974. С. 17.

Спіс літаратуры да выставы «Фальклор Вялікай Айчыннай вайны»

1. Балада аб партызанцы Галіне // Жывая крыніца : вусная народная творчасць / уклад. М. А. Зелянкова. – Мінск : Юнацтва, 1991. – С. 254-255
2. Балады мужнасці і гераізму // Штэйнер, І. Ф. Варожасць балады вякоў : беларуская балада і славянскія традыцыі / І. Ф. Штэйнер. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – С. 121-138
3. Беларуская народная творчасць савецкага часу / склад. В. А. Захарава ; пад рэд. Р. Р. Шырмы. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1978. – 208 с.
4. Беларускі фальклор Вялікай Айчыннай вайны / пад рэд П. Ф. Глебкі, І. В. Гутарава, С. М. Майхровіча. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1961. – 618 с.
5. Беларускія прыказкі і прымаўкі савецкага часу // Ліцвінка, В. Д. Слова міма не ляціць : беларускія народныя прыказкі і прымаўкі. – Мінск : Універсітэцкае, 1985. – С. 133-136
6. Ваенна-патрыятычныя матывы // Голас з невычэрпнай і жыватворнай крыніцы / склад. У. В. Анічэнка. – Мінск ; Навука і тэхніка, 1995. – С. 416-428
7. Великая Отечественная война // Русский советский фольклор : антология. – Ленинград : Наука, Ленинградское отд-ние, 1967. – С. 100-147
8. Вы поля, вы поля, вы шырокі поля ; Ужо соўнейко заходзіць за цёмныя леса ; Понад цёмным лесом стояла там ізба ; Партызанскія прыпеўкі «Як Гітлер уцякаў, па балоту ногі ламаў» ; Ой выйду на гару крутую ; Маладой салдат герой ; Ішлі тры героя з берлінскага боя ; Ішло тры салдата з нэмэцкага фронта : песні // Можейко, З. Я. Песни Белорусского Полесья : вып. 2. – Москва : Советский композитор, 1984. – С. 129-136

9. Гончарова, А. В. Устные рассказы Великой Отечественной войны. – Калинин : [б. и.], 1974. – 174 с.
10. Гусев, В. Е. Славянские партизанские песни. – Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1979. – 176 с.
11. Казакова, І. В. Фальклорная спадчына Магілёўшчыны (Хоцімскі раён) / І. В. Казакова. – Мінск : Паркус плюс, 2008. – 165 с.
12. Лобач, У. Феномен вайны ў міфапаэтычнай карціне свету беларусаў // Беларускі фальклор : матэрыялы і даследаванні : зб. навуковых прац. Вып. 1 / НАН Беларусі ; [рэдкал.: Т. В. Валодзіна (гал. рэд.) и др.]. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – С. 58-91
13. Морозова, Т. А. Социодинамика фольклора белорусов периода Великой Отечественной войны / Т. А. Морозова // Вялікая Айчынная вайна ў мастацкай літаратуры : матэрыялы рэспубліканскай навук. канферэнцыі, Мінск, 27 красавіка 2005 г. / [рэдкал.: І. С. Роўда, С. Я. Ганчарава-Грабоўская]. – Мінск : БДУ, 2007. – С. 79-85
14. Народное творчество в годы Великой Отечественной войны : сборник / сост. и авт. вступ. ст. В.А. Тонков. – Воронеж ; Воронежское обл. книгоизд-во, 1951. – 139 с.
15. Песні Вялікай Айчынай вайны // Песні савецкага часу / рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – С. 524-541
16. Песні Вялікай Айчыннай вайны // Анталогія беларускай народнай песні / уклад. прадм. і камент. Г. Цітовіча. – 2-е выд. , дап. – Мінск : Беларусь, 1975. – С. 503-517
17. Прыказкі, прымаўкі : Вялікая Айчынная вайна // Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / Ф. М. Янкоўскі. – Выд. 2-е дап. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962. – С. 42-46

18. Русский фольклор Великой Отечественной войны / АН СССР ; отв. ред. В. Е. Гусев. – Москва; Ленинград : Наука, 1964. – 477 с.
19. Фольклор войны : пословицы и поговорки, загадки, частушки, устные рассказы и анекдоты // Уроки литературы . – 2010. – №6. – С. 1-3
20. Фольклор периода Великой Отечественной войны // Русский фольклор : хрестоматия / сост. Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. – Москва : Флинта, 1998. – С. 433-462
21. Фядосік А. С. Барацьба і паэтычная творчасць палескіх партызаі / А. С. Фядосік. – Мінск : «БОФФ», 2000. – 144 с.
22. Фядосік, А. С. Беларуская савецкая фалькларыстыка / А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 350 с.
23. Фядосік, А. С. Беларуская фалькларыстыка ў 1918-1945 гады // Фядосік, А. С. Развіццё беларускай савецкай фалькларыстыкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – С. 8-25
24. Фядосік, А. С. Народная паэзія барацьбы / Анатоць Сямёнавіч Фядосік. – [б. м.] Навука і тэхніка, 1981. – 101 с.
25. Цітавец, А. В. Паданні ўсходніх славян пра барацьбу з захопнікамі // Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян / Л. П. Барабанава [и др.] ; нав. рэд. К. П. Кабашнікаў, А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – С. 370-393
26. Як Заслонаў у разведку хадзіў ; Як Заслонаў немцаў-карнікаў сустрэў // Фядосік, А. С. Народная спадчына / А. С. Фядосік, Г. А. Пятроўская. – Мінск : Народная асвета, 1984. – С. 185-186